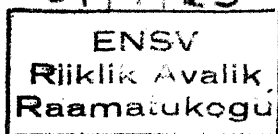

EESTI KIRJANDUS 1910

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

TOIMEKOND: J. JÕGEVER, A. JÜRGENSTEIN,
M. KAMPMANN, J. LUIGA, W. REIMAN,
J. TÕNISSON

VIIES AASTAKÄIK

TRÜKITUD „POSTIMEHE“ TRÜKIKOJAS — TARTUS 1910

Mõned jooned keele ajalooost.

V. Grünthal.

Aastasajad veerevad, alalist, pikalisemat või kiiremat muutumist elu avalduste mitmekesisusesse nähtustesse tuues. Ja vanadest algupärastest oludest arenevad uued ja, võib olla, esialgustest selle võrra lahkuminevadgi, et mõlemate vahel raskeks läheb mingi sugulust tunda. Kuid, see võib sagedasti ainult pääliskaudse vaatlemisega nii näidata; lähemalt uurides paneb silm hulga seesugusid jooni tähele, mis terves reas nähtusi katkestamata ja jätkuvat sarnasust jõuavad tõendada. Oleks lugu teisiti, siis saaks iga ajalugu seesugusena võimatumaks; iga järkjärguline kasvamine ja arenemine, üleüldse, muutuks ebamõteldavaks ja ebakäsitatavaks.

Ainult selle tõttu, et sündmused, olgu nad missugused tahes, alati mõnes osas teatava määranu nagu kivistavad, jäänustena, mis kauemaid aegu muutmatuna või võrdlemisi vähe muutuvana võivad alale jääda, saab minevik, ülepea kõik vaimsed ja ainelised pärandatavad varad tähendusrikkaks. Iga poole olevasse jääb kogu sündmuste lugematuses jälgi. Nüüdsed olud oletavad enesega terve rea ennemalt valitsenud tingimusi, millest eelmised vajalistenä on pidanud asenema; ja ikka käsitavad olgu mis ajal tahes tõdenä tunnustatud ilma-vaated, usud ja kombes, ihaldused ja isud vanema sisemise hingelise maailma jätteid, mis küll uuemate voolude moonutatud ja varjatud võivad olla, kuid mis küllaltgi sagedasti läbi hiliste kordade paistma pääsevad nagu geoloogilised lademed maakooses.

Ja oleva maailma igasuguste, sagedasti nii mitmekesiste tõeasjade lugematus sisaldab alati enese nähtustes iseloomulisi omadusi ja tunnismärkisid, mille isesugusus või sarnasus ise-enesest juba inimese vaimu võrdlemisele ahvatleb. Kus faktide ebakaheldavus ja silmanähtav tõelisus lõpeb, algab tõenäolisus enese sagedasti mitte vähesemate tagajärgedega ja mõttetaravus

manab säältgi imelikud sündmused ja olnud asjad esile, kus tavaline harjumata silm kõige vähematgi ei tea aimata.

Aga mitte üksi ainelise kultuuri aladele, nagu juba tähendatud, ei ulata traditsioon ja see mida õige ajalooks tuleks kutsuda, enese kaitsva ja alalhoidva võimu, see küünitab oma mõju samuti iga vaimse eluavalduse piirkonda. Kõigis rahva vaimse tegevuse osades võivad muredad nähtused enese üksikuid jooni alal hoida või ainagi midagi mis nagu veealused ilmed läbi vete selguse aimavad. Ja nii, enne kõike, keeles, selles sugugi mitte nii vastupidavas ja kestvas inimelise sise-maailma sünnituses, mis sagedasti kergemine muutuda võib kui rahva omapärane riidemoon.

Ometi, kui ka keel, nagu muudgi vaimse tegevuse sünnitused, mitte sugugi harva võrdlemisi suurt vabameelsust ja vastavõtlikkust avaldab ja niisama sagedasti moodi vähemast vahetama kaldub nagu ta kandjad inimesed muudelgi juhtumistel, (Üleüldse keelele kõneledes ei või küllalt seda meele tuletada, et keelt ilma s. o. väljaspool inimesi olemas ei ole ja et siis kui jutt keelest on, alati inimese enese isesuguste vaimu ja hinge omadustega arvesse peab võtma), on asju olemas, milles inimesel ei näi võimalik olevat täieliselt muutuda. Nii ka keele poolest. Tavaliselt on need peenejoonelisemad vahed endise eneses kantava ja uuema kätte püütava vahel, kuid sagedasti mitte kõige vähem tähtsad. Oletatagu, et kaks rahvast, näituseks prantslased ja sakslased peaksivad sama keele omandama, lõpusaadus oleks ikka kummalgi omapärane murre, täiesti samuti kui siis kui küsimus muusikast, kirjandusest või muudest asjadest oleks. Tavalises elus nimetatakse seda moodu võõrast keelt isesuguselt hääldada aktsendiks ja siis on see alati õige tuntav. Aga, ka kui teine rahvas teise keele täiesti õpib — teatava olukorra tõttu, mis teisele keelele ülivõimu võib anda — selle keerulise sõnaõpetuse ja lauseehituse kogu võõralaadilise häälesüsteemiga kauase läbikäimise ja harjumise järel omandab, siisgi näib see ainult teatava piirini võimalik olevat, vähemast tervete rahvaste ajaloos: on ometi midagi olemas, mille vahe enamuse kõrvale ebakuuldav näikse olevat. Ja mis omasugusesse mõtete avaldamise viisisse puutub, lähemalt lauseõpetusesse, siis on peaaegu mõtlemata, et vanema keele aluskorrad täiesti mõjututeks teha võidakse. Mõned hääd aastasajad võivad mööda läinud olla ja kui see rahvas, kes teiselt keele omandanud on, enese varale jäetakse, nii et tal keele andja rahvaga suurt läbikäimist ei ole, võidakse varsti konstateerida, et selle rahva asumise aladel oma isesugune murre on tekkinud, mis omandatud keelest tuntavasti lahku-minevaid iseäraldusi ja tunnismärke avaldab.

Nõnda ei ole mitte üksi arvukad sugukeeled õige laialistel paikadel tekkinud, vaid murded enese lugemata mitmekesisuses, ehk küll murre ja keel küllalt kindel termin kõne lahkuminekute vahetegemises ei ole. Järgmine omast kohast huvitav näitus võiks asja valgustada. Oleks iseenesest õige imelik, et Ladina keelest, mida Room ühes enese kultuuriga laiiali laotas ja lähemates provintsidest algupäraseid rahvaid omandama ja vastu võtma sai, isegi sel määral, et Hispaniast, Galliast ja Afrikast Rooma kuulsaid kirjanikke võis tekkida — et samast ühisest ühesugusest Ladina keelest nii lahkuminevad Romaani keeled on sündinud kui Hispania, Italia, Prantsuse, Portugali ja Rumeenia keel. Muidugi, nähtust võiks erilise kliimaga, elutingimustega ja muude selle sarnaste oludega seletada, aga see tähendaks põhjusid ometi liig kaugelt otsida. Palju lähem ja lihtsam ja selle tõttu palju tõenäolisem on neid inimeste iseäraldustes jälgida, enne kõike inimese või õigemini kogu rahvaste kõnelemise isesugustes lahkuminekutes. Kuid mitte üksi kõneorganides ja nende funktsioonide isesugustes moodudes, vaid õige suurel määral rahvaste iseloomu avaldustesgi, nende erilises temperamendis ja nende tõulistest omadustest üldse. Sest, kui viimasid tegurid arvesse ei võtaks, võiks küsida, miks näituseks Prantsuse ja Portugali keel samas ajas palju põhjalikumalt ja vana muistse keele kohast peaaegu äratundmatu seni on muutunud, kuna Italia ja Hispania keel ilma suuremate eraldusteta seesugusena on püsinud nagu neid kirjalikest ülestähendustest tuntakse. Miks on üks keel rohkem muutunud kui teine, üks arenemise astmed palju nobedamini läbi teinud kui teine sugukeel.

Viiimase küsimuse kohta näiksegi vastuse andvat rahvaste isesugune temperament, erilised loomu omadused, mis muisgi eluavaldustes selle määravad, et teine rahvas konservatiivilisem alalhoidlikum on kui teine. Teine rahvas võib üldse pikalasem olla kui teine, aeglasem kõigis enese liigutustes ja vaimu ilmutustes, teiste sõnadega, palju pikalisema elu tempoga. Kuid mitte üksi temperament ja tõulise iseloomu omadused ei ole ainsad mõjuavaldajad, ehk küll kõige tähtsamad; kahtlemata on kliimalistel tingimustelgi oma teatav osa keele muutumise kohta ja lisaks tulevad majanduselied olud ja elumoodu vaheldus. Ja mitte kõige pärimasemas reas ei ole see asjalugu mõjumas kas keel enese mureduses teiselt rahvalt teise rahva kätte on pidanud rändama, mingisuguse vahetusekauba sarnaselt, või on ta saanud omi tarvitajate rahvast, vähemast, vaheldamata olla. Juba sugupõlvelt sugupõlvele pärandatav keel iseenesest on muutumise alune, vanematelt lastele üle minnes, ja ta kulub teatavate otstarvete koha-

selt nagu iga teinegi inimese vaimu sünnitus. Nii oletab näit. Inglise keele õige analüütiline iseloom kahtlemata suuri rahvuselisi ja tõulisi vaheldusi selle tarvitajate poolest, peale kõikide muude kultuuri moodude muutuva mitmesugususe, nagu Hiina ühesilbiline keelgi kauase kultuuri ja arenemise vanust tunnistada võib. Ja kui kuulus Daani keeleteadlane Jespersen iga keele suuremat analüütilisust suurema arenemise tunnismärgiks peab, siis on selle ütluse tõsisus salgamata. Kõik uuedgi keeled, millel teatav vahelduserikas ajalugu ja oma kultuur selja taga, püüavad silmanähtavasti sinna poole. Isegi Eesti keel avaldab kaldumist enam analüütisemale iseloomule nagu tas ühtlasi teatav tung ühesilbiliseks muutuda kahtlemata on. Ja kui Soome kirjakeelega näit. Eesti võrdlemisi lühikest ja analüütiliste karakteri joontega keelt samuti kui viimasele enese iseloomu poolest lähesid Lääne-Soome murdeid võrreldakse, siis võib siingi nimetatud omadusi suurema kultuuri, suurema ajaloolise arenemise tunnismärkideks pidada; ja, mis iseäranis Soome keele kohta tuleb, siis on see vaidlemata tõsi, et Lääne-Soome murded oma karakteri poolest palju kultuurikohasemad ja uueaegsemad on kui nähtavasti küll algupärasem, kuid ühtlasi kangeliikelisem idapoolsem Soome keel enese santeetilisemate tunnismärkidega.

Nagu tähendatud, jätab iga ajajärk, iga rahva ja kultuuri mood enese kirjavate avaldustega rea jäänusid enam või vähem muutumatuna järele, mis end läbi aastasade ja aastatuhandete jõuavad alal hoida. Keelegagi on lugu samasugune ja selle ajalugu võib omast kohast niisama kui iga teise kultuurilise või sotsiaalse, ühiskonnalise, uurimiseaine ajalugu huvitust pakkuda, seda enam et keel ühtlasi sisemise vaimse maailma kujutusi sisaldab. Kuid ainult siis kui keele ajaloo uurimine kuiva materjali, s. o. üksikute tähtede, vormide j. m. s. piiratud ringkonnast kõrgemale suudab tõusta ja üleüldisemaid seadusi nähtavale tõsta, mis üksikute inimese ajaloo, kultuuri ja hingeelu varjatud külgi võiksidvud kudagi viisi valgustada; mis aga üksi siis võimalik on, kui keele ja selle ajaloo uurimine mitte enese suletud ringi ei jää, vaid muudele teadustele, enne kõike, ajaloolistele ja hingeelu ja selle avaldusi käsitavale käe ulatab ja neile enese poolt abi pakub, kus see võimalik.

Kui nüüd küsitakse, miks Ladina keel Hispanias teist moodi arenema hakkas kui Italias, Prantsusemaal või mujal, siis oleks, nagu varemalt juba tähendatud, õige ühekülgne olevat seda kliimaliste või koguni ainuüksi majanduseliste teguritega seletada. Tõsi, geograafilised, maateaduselised, tingimused omast kohast võivad suurt mõju avaldada; nii on lagendik alati suurte murde lahkuminekute sündimist takistanud, võrreldagu

Vene keelt ja selle murdeid ja samuti Ungari keelt enese väheste murde vahedega; selle vastu on mäed enese kaitsva võimuga üleüldse omased on olnud vanu algupärasid olusid alal hoidma, võrreldagu Kaukasuse mägede asunikude kirju rahvaste ja keelte segu, samasugust olukorda Helvetias ja baskide alalejäämist Hispanias. Mitte üksi eelnimetatud faktorid ei ole tegevad olnud, nende kõrval oli teisi nii sama tähtsaid ja veel tähtsamaid. Juba raassiline, tõuline, kokkusead Hispanias pidi suuresti teisesugusem olema kui muil mail, kuhu Rooma võimuga ühes võitjate keel laguneda oli jõudnud, nii Prantsusemaal või Italias; ja igal pool asus algupäraselt rahvast, millel ometi oma isesugune muude omadest lahkuminev keel oli, isesugused kalduvused, isesugused loomu omadused. Ja kui teine rahvas tervega sunnitud oli teise keele omandama, ei sündinud omandamine täielikult, mis iseenesest ka loomulik oli. Nii tuli, et Hispania algasunikud enese isesuguse erilaadilise algupärase keelega omandatud Ladina keele astikuleerimisesse, hääldamisesse, ja lauseõpetusesse nagu osalt sõnastikkugi siisgi midagi teisesugusemat tõivad, lahkuminevat sellest, mida vastavalt Italia mitte Ladina keelsed asukad Italia keele olivad toonud. Ja kui vahe Hispanias esialgu kõneldava Ladina keele ja Italia ja Praatsuse oma vahel ka palju lähemal võis olla kui pärast, pidi lahkuminek seda enam suurenema, mida kaugemale aja poolt jõuti ja mida enam läbikäimine teiste maadega vähenes, kuna samal ajal erilised kalduvused ja differentseerivad jõud, kliimatiliste majanduseliste ja muude elutingimuste eralduste tõttu, ikka enam mõjule saivad pääseda. Nõnda on sarnastes oludes igal pool lugu olnud; isegi seal kus ühine keel, ajutiselt, on suutnud murded tasandada nagu näit. Greekamaal nii kutsutud *κωνη*), ühine kirjakeel, mis rahva murded samuti eest tõrjus nagu praegu kirjakeeled murdeid püüavad tõrjuda või osalt tõrjunud on nagu näit. Prantsusemaal. Kuid Greekamaal, nagu mujalgi samasugustes juhtumistes, on murded uuesti tekkinud, kohe selle järel kui üksikud maakonnad enese isesuguste tõuliste, majanduseliste ja kliimatiliste ja muude lahkuminekutega eraldi on jäetud, oma eralist asenemist arenema.

Üleüldse võidakse ütelda, igal pool kus keelelisi vahesid ja lahkuminekuid leidub, on korda läinud ajaloo ja antropoloogia varal alati mingisugusid teine teisest lahkuminevaid antropoloogilisi substaatise, rahvalisi alusid, leida. Mitte üksi, et kaks keelerühma või murderühma (mille vahe-tegemine, nagu lausutud, sagedasti küllalt karvapealne ei ole) ainult kõnes nähtavale tulevate iseäralduste poolt lahku lähevad — alati on nad tõuliseltgi enam või vähem isekeskis eraldatud isesuguste tunnismärkidega. Nii näituseks ei ole põhja-

sakslane mitte üksi iseloomu ja keele poolest lõunasakslasest eriline, vaid antropoloogiliselt, tõuliste omaduste kaudu. Ja kataloonlane ja kastiilane on nii hästi keeleliselt kui raassiliseltgi teine teisest lahutatavad nagu samuti vahe venelaste ja tschehide vahel antropoloogiliselt suur on: mõlemad on eri algupära, eri tõugu, siis aineliselt teine teisele võhivõõrad. Nii võivad sagedasti sama või ainagi lähedalt sugulast keelt kõnelevad rahvad isekeskis tõuliselt teine teisele õige kaugel olla: suured ja põhjalikud iseloomu iseäraldused lahutavad üksikuid greeka hõimkondi isekeskis ja greeklasi, üleüldse, tusedast roomlase talupojalisest maailmast, nii et me vaevalt mõlemis võime lähest ainelist sugulust oletada, keele lähedusest hoolimata. Ja greeklane näiksegi enese raassilise kokkuseade poolest õige võõras olevat roomlasele, kellele üksi spartaanlased, isesugusena kastina algupärasemalt püsinud indogermaanlased, palju lähemal on kui muile greeklastele, kes raassiliselt omas enamusel mitte Indogermaani tõugu arvatakse olevat.

Peab ütleva, kunni viimasteni aegadeni näikse keele laialilagunemise ajaloo kohta õige suuri valearvusi üsna üleüldistena tunnustatud. On mõteldud, et keel mitte üksi, rippumata selle algupärase tarvitajate tõust, vaid ühes keele algupäraste edustajate tõu kasvuga laiali laguneb ja nii moodi vähe haavalt uusi alasid enese alla võidab. Kuid lugu on võrdlemisi piiratud juhtumistel seesugune. Õige sagedasti ei tarvitse keelel ja raassil palju teine teisega tegemist olla, esimene võib teisest iseseisvalt uusi, võrdlemisi suuri maid võhivõõra tõu alal enese alla võtta, nagu osalt ajaloolisedgi teated ja nüüdse aja nähtused hõlpsasti tõendada võivad. Ja nii kui iga kasvamine jäämatuna nähtusena alati diferentseerimise kaasa toob, mis üksi iga arenemise ja täielisema kaju saamise võimalikuks teeb, nii on üksikute keelte kasvamisega ja ala laienemisega lugu olnud. Teatavad olud ja elutingimused on mõnele keelele, nähtavasti selle esialguste kõnelejate kultuuriliste, majanduseliste või tõuliste vooruste tõttu, mingisuguse ülivõimu annud ja vähe haavalt võimalikuks teinud aste astmelt läheduses olevate rahvaste või hõimkondade kohta enese mõju maksma panna; nii et teisekeelelisi alasid pikkamööda, üksikute sõjakate väljarändajate toetusest, ikka enam ja enam murendati, mõjualusid rahvaid või hõimkondi enese sarnaseks tehti ja neile muude kultuuri moodude kõrval keelgi vahendati. Jõudude vahed võisivad muidugi õige mitmesugused olla, nagu väliste mõjude tõhusus üksikute keelkondade kohta, ja sellest järgnesivad sarnaseks muutumise õige mitmekesised astmed. Kuna näit. daaklased nüüdses Rumenias romaniseeriti, olivad illüürlased Alabnias ainult romaanelasteks muutumas ja nende

keel on isesugusena alale jäänud, ehk see küll Romaani laensõnadest kubiseb. Ja tuleks ütelda, mitte rahvas ei kasva sama võrra kui keel laiale võib laguneda. Vaid õieti ongi rahva kasvamise ajalugu õige sagedasti keele ja selle ala kasvamise ajalugu. Mõne keele saatused võiksid selle poolest väga huvitavaid ja õpetavaid kohti tõendada. Nii võidakse põhjusega seda imetleda kuida näit. Ungari keel, mis ometi kõige enam taha jäänud ja välja surevate Soome-Ugri rahvaste vogueulide ja ostjakkide omale küll lähene sugulane on, Kesk-Europas ligi 10 miljonilise rahva keeleks on jõudnud saada, kuna paigale jäänud hõimlased kindla hävinemise poole edenevad. Selle arenemise loos peab kahtlemata rida ajalooliselt huvitavaid sündmusi peidus olema, hulk tähtsaid faktisid, mis mitte üksi suuri majanduselisi ja kliimaatilisi vaheldusi ei tea, vaid iseäralist valgust IX. aastasajal Pannoniasse ilmunud rahva vaimu ja hinge omaduste kohta heidab. Sest millesgi näib ometi vähearvuste võitjate isesugune võim olnud, mis uue keele ja selle mõju laiale lagunemise võimalikuks on teinud. Kõige viimases reas ei ole küll taltsutamata tõu sõjakad vourused ja valitseja iseloomu jooned olnud. Nagu nii mõned teised ajaloolistel aegadel suureks kasvanud rahvad, on ungarlased raassiliselt kõike muud kui puhast verd soome-ugrilased. Viimaste lisaks ei ole mitte üksi suur hulk Slaavi ja Germaani elementi, pääasjalikult rajaääristel maadel, ungarlasteks muutunud, vaid magyarid on tugevasti Türgi-Tatari elemendiga amalgameeritud, kellelt suur osa iseloomu joonigi näikse saadud, nii et kuulus orientalist Vambéry ungarlasi Türgi-Tatari tõulisteks ja keelelisteks on võinud esitada,

Üleüldse, kuhu iganes end pöörad, peaaegu igal pool võib uurija silm lõpuks rahvaid leida, mille algupäraselt võhivõõra tõulistest liidetest ühendatud korrad ja rühmad enese iseloomuliste omadustega palju huvitavaid asju kirjutamata ajaloo kohta võivad kõneleda. Isegi tuhanded aastad keeleliselt surnud rahvad jätkavad mõnes murdelises iseäralduses edasielutsemist. Uued heitimused on küll pääle liitunud, kuid vana algupärane aluspõhja kord pääseb sattumisi kustgi esile murduma nagu geoloogilised korrad maa pinnast. Näituseks arvatakse nii Toscana murdes tänapäevalgi veel ohtrasti leiduvas h:a hääles etruskide kurguhääldest rikka keele jälgi nägevat. Ja teatavad iseloomulised jooned, ühised Prantsuse ja Portugali keelele on kahtlemata samasuguse algupärase substraadi ilmsikstulemine; seesugused tõulised omadused seletavad samasugused keelelised nähtused: keele imelikult kiire muutumise teiste Romaani keeltega võrreldes, kalduvused nasoraaliste hääldede kohta ja üleüldse pehme naiselise keele

iseloomu. Sest nagu keltide keel imelikku kergust muutumiseks on avaldanud, ajaloolistel aegadelgi, nõnda on Prantsuse ja Portugali keelgi samasugust tungi nähtavale toonud. Kuid, teiselt poolt võib keeligi olla, mis teine teisele muidu täiesti võõrad on, häälede süsteemi poolest aga isekeskis imelikku sarnasust ja samasust avaldavad, nagu näituseks kirju Kaukasuse rahvaste kogu. Asi saab seletuse sellest, et mäestik esiti keelelisi eraldusi alal hoiab, pärast seda kui need korra juba sündinud on; sarnasuse põhjuseks on aga see olu, et muidu erilised keeled kõik samal substraadil algupäraselt ühtlasel ja ühisel tõualusel tekkinud on.

Kuid peale häälesüsteemi ja foneetiliste samasugususte on veel teinegi ala, enam hingeeluliste avalduste piirkond, nimelt lauseõpetuseline pool. Kui hääle süsteemis nähtavale tulev vastavus küllalt silmapaistev ei ole, võib lauseõpetus, mood enese mõtteid sõnade abil avaldada, seda suuremat sarnasust ja silmanähtavat sugulust tõendada. Keeled võivad muidu teine teisele mitte sugulased olla, kuid nende mõtete käigu samasus, abinõude valitsemise samasus sisemise maailma ilmutamiseks ehk sisaldab seesugusid sarnasusi, mida võimatu on laenuks või sattumise sünnituseks tugeada. Nii avaldavad näituseks Serbia ja Albania keel, hoolimata keelelisest erilisusest, salgamata ja imelikult suuri lauseõpilisi samasusi, kuna Serbia ja Bulgaria keel, ehk küll mõlemad Slaavi keeled on, selle poolest täiesti lahku lähevad. Kaks esimest kaugelt sugulast keelt on samal illüürlaste substraadil sündinud, kuna bulgaarlased nüüd endistel traaklaste asupaikadel elutsevad. Seesugusid õige huvitavaid keelelisi faktisid võiks õige palju esitada, kuid see viiks liig pikale.

(Järgneb.)

Eesti keele uute sõnade sünnitamisest.

H. Pöld.

4

E-lõpuga teonimede kõrva on viimasel ajal ka nd-lõpuga nimesõnu tekkinud, nagu laulend, mõlgend, muljend, näidend ja t., mis kõik umbes sedasama tahavad tähendada kui e-lõpuga sõnad, kuid suuremalt jaolt tuletamise ja tähenduse poolest märgist mööda sihivad. Need sõnad ei ole jaolt sellepärast ka mitte kõik eluõigust saanud. Nii ei leia „laulend, mõlgend“ ja t. mitte tarvitajaid, ja „muljend“ on selles tähend-

duses, milles teda tarvitada taheti, hävitamisele mõistetud. Eluõiguse on aga enesele võitnud vahend, vastand, elund ja mõned teised.

Kui meie algkeele nd-lõpulisõnu tähele paneme, siis näeme, et neist ükski ajasõnust ei ole tuletatud. Nd-lõpuga vanemaid sõnu on aga õige vähe; minu teada ainult järgmised: isand, emand, põrmand (ka põrand), tõrwand, kõrend. Neli esimest on nimesõnadest „isa ema, põrm (?) , tõrw“ tuletatud, wiimane omadussõnast „kore“ ehk „kõre“ („kõrend“ tähendab teivastest aeda, püstpulkadest võret). On küll ka ajasõnust tuletatud nd-sõnu olemas, kuid need on kõik Tartu murraku omad, ja tähendavad isikuid ning asju, millel ajasõnas käsitatud mõiste veaks on, ehk kes ajasõnas avaldatud teo sihiks on saanud. Niisugused sõnad on, näituseks, irvand = irvitaja, lirand; lorand = loraja, keelepeksja; kasvand = kaswandik; painand = painatis ja t. Tallinna keel niisuguseid wormisid ei tunne. Sellepärast ei või neid ka kirjakeelele eeskujuks võtta. Sest kui murde sõnade istutamine kirjakeelele küll soovitatav on, siis ei ole murde seaduste maksuma-panemine kirjakeeles mitte soovitatav. Muljend, mõlgend j. m. t. ei kõlba kirjakeelele sellepärast mitte, et nad otse ajasõnast on tuletatud. Kirjakeele ehitus aga, mis enam Tallinna murraku seaduste peale põhjeneb, lubab meile nd-lõpulisõnu ainult nimetusõnadest (nominatist) ja määrussõnadest (adverbidest) sünnitada. Nõnda tuletatud nd-sõnad tähendavad siis asju, mis alussõnas käsitatud mõistet kehastavad, ehk alussõnas käsitatud olemuse aset täidavad. Nii tähendab sõna aadend kehastatud aadet, väidend (teoreema) — kehastatud väidet, näidend — keh. näidet, võrrend (proportsion) — kindlaks tehtud ehk kehastatud võrret; nii tähendab sõna vahend (sõnast „vahe“) — mis vahe kohal, mis vahe aset täidab, vastand (vasta) mis vastakohal, erand — mis erakohal, jaond — mis jaokohal (Quotient, частное), alund — mis aluskohal (Axiome, aluslause), kivind — mis kivi asemel (vaata „Maadetead. sõnad“), isand — kes isa aset täidab, emand — kes ema aset täidab jne. Niisuguste sõnade arvu võib kergeste suurendada. Nii võib sõnast „lõige“ uue sõna lõigend tuletada, mis kehastatud lõiget, ära lõigatud tükki tähendaks (umbes seda sama mis leigatis), sõnast „vaade“ — vaadend — mis kehastatud vaadet, s. o. vaatepilti (Landschaft, Ansicht) wõiks tähendada, sõnast „eba“ — eband — mis ebakohal, wõimata asja, absurdum, Unding, нелѣпность tähendaks jne.

Nd-lõpuliste sõnadega sugulased on ng-lõpuga sõnad. Nemad tähendavad, nagu üks jagu nd-sõnugi, kehastatud teo saadust ja näivad niisamati suuremalt jaolt e-lõpulistest ehk teistest teonimedest sündinud olevat. Nii sõnad: laeng (kääskiv kõneviis sõnast „laadima“ — lae), valang (vala), lõhang (lõhu — lõhe) ja uus sõna waheng (sõnast „vahe“), differentia, разность. Seda liiki sõnade tekitamine on vist veel ees.

Peale us-, is-, e-, nd-, ng-lõpuliste sõnade (on veel teisi keele aineid uute nimesõnade tuletamiseks tarvitatud) nagu näit. sõnas kerass = gloobus), kuid need nähtused on üksikud ja ei paku nii palju materjali, et seda sõeluda saaks. Sellepärast pöörame nimesõnade juurest ajasõnade juure.

* * *

Uute ajasõnade kohta on palju vähem ütelda, kui uute nimesõnade kohta. Ajasõnu tekkib meie keelesse palju vähem, ja uued ajasõnad on ka enam ühte liiki, kui nimisõnad. Kõige armsamad uute ajasõnade sünnitamise ained on tuletusliited u ning ne ja nd ning st. U ja ne abil tuletatakse sihituseta (verba intransitiva) ja nd ning st abil sihitusega ajasõnu (verba transitiva).

Kui meie kõigepealt u-liitega ajasõnade tähenduse järele pärime, siis näeme, et nemad enamaste tegu tähendavad, mis tegija enese peale tagasi sihib. Niisuguseid ajasõnu nimetatakse refleksiiv-ajasõnuks. Nende kõrval on sagedaste sihitusega ajasõnad olemas, milledest nad on tuletatud. Nii tähendab jatkuma — iseennast jatkama, murduma — iseennast murdma, iseenesest murtud saama, muutama — iseennast muutama, iseenesest muudetud saama jne. Liite u-ga sünnitatud ajasõnade kõrval leiame samasuguseid i-liitega, nagu: näima ehk nägima (näin, näid, näib jne.) ajasõnast nägema, tähendusega — nähtav olema, nälgima — näljaseks saama, näljane olema, selgima — selgeks saama ja t. Liide i ei ole nendes ajasõnades mitte mõni iseliide, vaid seesama u, aga i-ks muutunud, ja nimelt ennevanaste meie keeles maksva täishäälikute kokkukõlamise (vocalharmonia) seaduse põhjal, mis veel praegu Soome keeles täieste ja Eesti keele Wõru murdes tuntavalt maksmas on. Selle seaduse põhjal võivad esimese silbi kõvadele täishäälikutele (a, o, u, õ) järgmistes silpides ainult kõvad (a, o, u, õ) ehk keskmised (e, i) ja esimese silbi pehmetele täishäälikutele (ä, ö, ü) ainult pehmed ja keskmised (ä, ö, ü, e, i) täishäälikud

järgneda. Esimese silbi keskmised täishäälikud üksi sallivad kõvu ja pehmeid täishäälikuid enese järel, kuid armastavad siiski rohkem pehmeid. Nii Soome keeles järjekindlalt: matala — kypärä, kankea — tärkeä, onnetoman — epäilemättömän; nii Wõru keeles: hooletu — määrätü, kaema — käümä, haigus — tervüs jne. Kuna vana Eesti keele sõnades lõpu ü suuremalt jaolt u-ks tagasi muutus, sai ta mõnes sõnas i-ks; nii sõnas väeti (= väetü), mis sedasama tähendab kui väetu. Refleksiiv-ajasõnades muutus u aga enamaste i-ks. Nii nägima vormist nägüma ehk nägümä (Soome: näkyä), nii sündima vormist sündüma ehk sündümä (nii praegu Wõru keeles), nii nälgima, viibima, väsima ja teised. Ainult uuem aeg on i-st hakanud u-d tegema. Nii leiame vormi selgima kõrval ka vormi selguma, määrdima kõrval ka määrduma, nərbima kõrval nərbuma j. t. Ja uued sünnitused on ainult u-ga, kus nad ennemini oleksid pidanud i-ga olema; nii — uued ajasõnad leiduma, peituma, mis vanema aja sünnitustena tingimata leidima ja peitima oleksid kõlanud. Ma ei taha selle seletusega neid juba liiga armsaks saanud uusi sõnu (nimelt „leiduma“ ja „peituma“) mitte hukka mõista, vaid ainult meeletuleta, mitmesuguseid keele seadusi meie uute sõnade sünnitamise juures võime tarvitada ja peame tähele panema. U- ja i-ajasõnade kohta nõuaks ma küll, et pehmetele esimese silbi häälikutele i järgneks ja mitte u; et, kui meie näituseks sõnadest „külvama“ ja „lökkama“ refleksiiv-ajasõnad tuletaksime, need siis külvima ja lökkima oleksid ja ei mitte külvuma ja lökkuma. Keskmistele täishäälikutele võivad ju kõvad järgneda, nagu see ka uutes ajasõnades peituma, leiduma, liituma, on sündinud.

Alussõnade poolest, milledest u- ja i-liitelisi ajasõnu võib tuletada, langevad need ajasõnad kolme liiki:

1) Sihitusega ajasõnadest tuletatud tagasi sihitavad ehk refleksiiv-ajasõnad, milledest mõnedest oma korda veel tehtuselisi ajasõnu (verba faktiva ehk causativa) sünnitada võib. Näituseks:

Alussõna	Refleksiiv-ajasõna	Tehtuseline ajasõna
{kuulma {kuulama	{kuuluma ehk {kuulduma	{kuulutama
keerema	{keerduma ehk {keerdima	{keerutama ehk {keeritama
heitma	heituma, heituma	heiditama, heidutama
nägema	nägima, näima	näitama
käänama	käändima	käänutama
painama	painuma, painduma	painutama
pöörama	pöördima, pöörduma	pööritama

Alussõna	Refleksiiv-ajasõna	Tehtuseline ajasõna
kallama	kalduma	kallutama
muutma	muutama	—
võidma	võiduma	—
määrima	määrdima	—
jooma	joobuma	—
jääma	jääbima	—
jne.	jne.	

2) Nimetus sõnatest (nominatist) tuletatud refleksiiv-ajasõnad. Ka need on suuremalt jaolt tehtuselistele ajasõnadele aluseks. Näit.:

Alussõna	Refleksiiv-ajasõna	Tehtuseline ajasõna
ase	asuma	asutama
haud	hauduma	haudutama
hirm	hirmuma	hirmutama
ilm	ilmuma	ilmutama
kerge	kerkima	kergitama
meel	meeldima	meelitama
niiske	niiskuma	niisutama
sirge	sirguma	sirutama
tilk	tilkuma	tilgutama
täis	täidima	täitma (= täiditama)
valmis	valmima ¹⁾	valmistama
virg	virguma (=virrguma)	virgutama
juur	juurduma	—
vesi	vettima	—
jne.	jne.	

3) Ainult algussõnadena tuntud refleksiiv-ajasõnad. Need võivad kõik tehtuselistele ajasõnadele alussõnadeks olla. Näi.:

hävima — hävitama	sigima — sigitama
kukkuma — kukutama	sündima — sünnitama
liikuma — liigutama	süttima — süütama, süitama
mõlkuma — mõlgutama	väsima — väsitama jne.

Nende näituste põhjal on meil võimalik väga palju uusi ajasõnu sünnitada, mis väga tarvilised oleksid. Sest refleksiiv mõisteid asesõna „enese, iseene, iseennast“ abil avaldada, tundub Eesti keelele enam ehk vähem võõras olevat. Soome keel seda abinõu peaaegu sugugi ei tarvita: tema saab u- ja ü-liiteliste ajasõnadega refleksiiv mõisteid igalpool avaldada. Abiks u-liitelistele astuvad seal, nagu meilgi, ne-liitelised ajasõnad, mis allpool veel harutusele tulevad. Et uutele u- ja i-liitelistele ajasõnadele alussõna tarvis läheb, siis võivad nad muidugi ainult esimese ja teise liikonna sõnade sekka käia. Nii võiksimet tuletada ajasõnust: toitma — toituma

1) Siin on i- peenenduse pärast. Ka sõnas poegima (=poeguma) on i u üle võidu saanud.

= ennast toitma, (näit.: kass toitub hiirtest); külvama — külvima (näit.: see umbrohi külvib igalepoole); pooma — pooduma (vasikas poodus aia vahele); looma — looduma (kuu loodub iga nelja nädala tagant uueste); vahetama — vahetuma = vahetusesse minema, iseenesest vahetatud saama; raiskama — raiskuma = raisku minema jne. Nii saaksime edasi tuletada sõnadest: märg — märguma ehk märgima = märjaks minema (nagu niiskuma = niiskeks minema), pehme — pehmuma = pehmeks saama, rasv — rasvuma = rasva minema, tark = tarkuma = targaks saama (targenema = targemaks saama) jne.

Siin on ka paras paik selle peale tähelepanemist juhtida, et mõned ajasõnad sihitusega ja sihituseta ehk refleksiiv vormis ühesugused on ja vahetegemiseks mitte ei ole tarvis abisõna „ennast“ juure lisada, mis keele ilu rikub. Nii tähendab sõna rōõmustama niihästi „rōõmu tegema“ kui „rōõmu tundma“; näit.: mina rōõmustan sind, mina rōõmustan sellest, ehk selle üle (ei ole tarvis: rōõmustan ennast). Niisama tähendab koguma — korjama ja korjuma; näit.: ülemus kogub rahva kokku, rahvas kogub ühte paika (ei ole tarvis: kogub ennast). Nii ka näit.: kokk maitseb liha, liha maitseb hea, mina heidan kivi vette, mina heidan maha. Wördle saksa keeles: Ich koche das Wasser ja das Wasser kocht; ich bade das Kind ja ich bade im Fluss.

Tähenduse poolest ligidalt sugulased u-liiteliste ajasõnadega on ne-liitega ajasõnad. Ka nende juures sihib tegu tegija peale tagasi. U-ajasõnadest lähevad nad aga selle poolest lahku, et esimesed täielist muutumist ehk üleminekut ühest olekust teisesse (hävima, määrdima, leigima, selgima, koguma) tähendavad, kuna viimased enam muutumise ehk ülemineku algust ja selle pikkamööda edenemist käsitavad (hävinema, leigenema, selgenema, kogunema). Enamaste aga ei saa u- ja ne-liiteliste ajasõnade vahel suurt vahet teha, ka neis sõnades mitte, kus u kõrval ne, ehk u ja ne mõlemad ette tulevad, nagu ajasõnades: tüdima ja tüdinema, leiduma ja leidunema, muutuma ja muutunema, ühtima (ühtuma) ja ühinema, Soovitav aga oleks seal, kus vahet teha ei saa, ühte neist liidetest välja jätta ehk ainult luules tarvitada lubada. Nii võib teine teisega vaheldades tarvitada harjuma ja harinema, suurduma ja suurenema, kuna harjunema ja suurdunema harilikust keelest kõrvale peaksid jääma, niisama kui leidunema ja peitunema leiduma ja peituma kõrvalt. „Leidunema“ ja „peitunema“ ja teised üleliigsete liidetega koormatud sõnad tulevadki ainult nende kirjakeeles ette, kellele meie keele-

vormid veel uued küllalt ei ole ja uusi veel uuendada tahavad, et oma keele ilustamisega edvistada.

Mis ne-liiteliste ajasõnade tuletamisesse puutub, siis sünnivad nad enamaste nimetus- ja määrussõnadest ja tähendavad siis selleks saamist ehk muutumist, mis nende alusmõiste ütleb. Näituseks: jahe — jahe-nema = aega mööda jahedaks saama, (jahtuma = täieste jahedaks saama), mäda — mädanema, ala — alanema, üle — ülenema. Tuletamise juures tarvis tähele panna, et liide ne nimetussõnade juures omastava tüve külge armastab liituda, vahest ka otse nimetava külge. Nii on tuletatud sõnadest:

raibe, raipe — raipenema (aega mööda raipeks saama),
esi, ee ehk ede — edenema,

idu, mitm. osast. ida ja osastavaline omastav ka ida —
idanema,

üks, ühe, mitm. os. ühti, om. ühi — ühinema,

mees, mehe — mehenema = meheks kasvama,

süda, süda — südanema = südant, julgust saama,

tark, targa — targenema,

tühi, tühja — tühinema ehk tühnenema ja tühjenema.

Nii on ka uued sõnad kujunema (= aega mööda kujuks saama),

vabanema (= aega mööda vabaks saama) sünnitatud, nii ka arenema kaudsel teel sõnast arendama.

Nii võiksime edasi uusi sõnu sünnitada sõnadest:

keha — kehanema, mille tehtussõna (causativum):
kehastama,

era — eranema, mille tehtussõna: erandama, eraldama,

nõrk, nõrga — nõrgenema, tehtuss.: nõrgendama¹⁾,

kese, keske (keskel) keskeneema, tehtussõna:
keskendama,

kodu — kodunema = koduseks saama, v. soome viihtyä jne.

Ka mõnest ajasõnast on ne-liitelisi ajasõnu sündinud. Siin tähendavad nad enamaste tegemise ehk olemise algust. Näituseks: vaiknema sõnast: vaikima, lahknema (lahkuminema) s.: lahkuma, ripnema s.: rippuma j. t.

Tähend.: Nende sõnade kujul võiks mõnede nimisõnade ühe-silbilistest vormidest ne-liitelisi ajasõnu sünnitada, mis ainult ülemineku algust ehk üleüldse üleminekut tähendaksid; näit. sõnast lesk — lesklema = leseks jääma (võrdle järg — järgnema).

---

1) Nõrkema (tehtuss.: nõrgestama) tähendaks äkilisemat üleminekut kui nõrgenema.

nd-liitega ajasõnade juure üle minnes näeme, et need suuremalt jaolt ne-sõnade tehtussõnad (causativa) on ja selleks tegemist tähendavad. mis alussõna ütleb. Võrdle:

lai, laiinema — laiendama
suur, suurenema — suurendama
mure, murenema — murendama

ala, alanema — alandama
selge, selgenema — selgendama
esi, edenema — edendama

Sellega ei ole muidugi mitte öeldud, et nd-ajasõnad ne-ajasõnust on sünnitatud. Mõned võivad neist sündinud olla, aga suurem jagu on, nagu ka ülemal olevatest näitustest näha, neistsamust alussõnadest sünnitatud kui ne-sõnadki. Paljudel nd-sõnadel ei ole enese kõrval ne-sõnu olemaski (aga neid võiks veel luua ja tarvitusele võtta). Nii on tuletatud sõnadest:

maja — majandama (teonimi: majandus),
tõsi — tõendama (siit võiks tuletada: tõenema),
kitsas — kitsendama (: kitsenema),
kogu — koondama (: koguma),
kese — keskendama (: keskenema) jne.

Mitmed seda laadi ajasõnad on meil alles teonime vormides olemas; nii kirjandama vormis kirjandus, korjandama vormis korjandus, kaubandama vormis kaubandus j. t.

St-liitelised ajasõnad on niisama tehtussõnad kui nd-sõnadki. Nendega kõrvu seisavad aga enamaste ilma ne-liideta, sihituseta ajasõnad. Võrdle:

nõrk — nõrkema — nõrgestama,
häbi — häbima (häbenema) — häbistama,
lõhki — lõhkema — lõhestama,
julge — julgema — julgustama,
järg — järgnema — järjestama.

Mõnest sõnast on nd ja st ajasõna tekitatud, kuid enamaste tähenduselise vahega. Võrdle:

vaba: vabandama ja vabastama,
tõsi: tõendama ja tõdestama (tõestama),
kiri: kirjandama (kirjandus) ja kirjastama,
suur: suurendama ja suurustama j. t.

Vanemas keeles on st sõnu enam kui nd sõnu. Tuletame aga meele sõnu nagu: rõõmustama, tunnistama, uudistama (uudendama), unustama (unuma, ununema), vaigistama, valmistama jne. Kõik need sõnad ei ole oma tuletamise poolest ehk mitte st-sõnad, kuna mõnedes häälik s tüve osa võib olla, ja liiteks atnult ta jääb (valmis-ta-ma), aga tähenduse poolest ei ole neil st-sõnadega mingisugust vahet. Nii on ka ute

st-liiteliste ajasõnade loomiseks meil tee lahti, nagu neid ka juba suur hulk ilmale tekkinud on. Tuletame ainult meele niisuguseid sõnu, nagu: kehastama, jutlustama, paleustama, õigustama jne.

* * *

Seega oleksid uute sõnade tähtsamad sünnitused pisut läbi sarjatud. Soovida jääb, et meie uute sõnade sarjamist ja sõelumist mitmelt poolt ette võetaks. Meie kõik oleme veel igaüks oma maanurga murraku mõju all kinni ja ei suuda sellepärast täieste erapooletuid keele nõudmisi üles seada. Vastastikusel kokkuleppimisel ehk jõuaksime rutemini oma kirjakeelele normaalvormisid anda.

Lõpuks veel mõni tähendus ja näpunäide üksikute uute sõnade kohta. Uute sõnade sünnitamisel peaksime meie püüdma, nii palju kui võimalik, võõraste keelte mõjust lahti saada. See mõju tuleb kõige enam nähtavale eessõnade abiga sünnitatud sõnades. Niisugused sõnad kõlavad ikka kui halvad ümberpanekud. Mõne neist on meie keel ka aegapidi parandanud. Nii ei kõnelda enam Tartu väljanäitusest, nagu mõni hea aasta tagasi, vaid ainult Tartu näitusest, nii ei kannata katekismuse teine peatükk ka mitte enam pealkirja „Äralunastamisest“, vaid ainult „Lunastamisest“. Sellest seisukohast vaadates ei suudaks ma ka matemaatika sõnastikus ette tulevate sõnadega äramääramine, äralõige, väljalõige rahul olla. Esimese sõna asemel ütleksin ma määrastus (Definition), äralõike asemel — lõigend (Segment), väljalõike asemel — lõigatis (Sektor). — Muidugi mõista ei saa meie endid täieste eessõnadest vakaks teha; sõnad, nagu ärakiri, ülekanne jne saavad meile vist jääma, aga eessõnadega sünnitatud sõnadest vabanemine tähendab igatahes meie keele eestilisemaks saamist.

(Lõpp).

Kedipiv (Недипивъ) — Kedenpä(h) — Keava.

Heikki Ojansuu.

Õpetaja M. J. Eisen on Eesti Kirjanduse VIII. numbris sel aastal (323—330 lhk.) Vene kronika Osek Kedipivist väga huvitava ja tähtsa artikeli kirjutanud. Mina tahan seda korda veel ligemalt seletada, missugune vahe Vene kroonika, Saksa ja Eesti keelse nimel on.

Mina olen selles arvamises, et kõik need Eiseni nimetatud nimed teine teisega ühenduses on.

Lähen Vene keele nimest. Selles võime kahte osa üksteisest lahutada. Esimene on *kedī*, teine *piv*. Järgmine sõna on minu arvates seesama, mis nüüdses Eesti keeles *pihu*, *peo* ette tuleb aga varemini *pivo* olnud.¹⁾ Vene kroonika järele oli nime tähendus *солнечная рука*, päikese käsi. Nime järgmisest osast oleme nüüd „kää“ leidnud; Eesti keele *pihu*, *peo* tähendab Wiedemann-Hurti sõnaraamatu järele „die flache Hand“, s. o. käe sisemine pool. Kuidas on lugu *kediga*? Eesti *Keavat* ja Saksa *Kedenpä(h)t* võrreldes võime ütelda, et vana algusvorm *Kedän* on olnud; see vorm on muidugi ainsuse omastav (sing. gen.), mille nimestav nüüdses Eesti keeles *keda*, oleks omastav muidugi *kea*.

Meie leiame ka nüüdsest Eesti keelest sellesama sõna vähekesese teises vormis. See on *kedäras*, *kätas*, *ketas* ja *kets* (gen. *ketsi*). Selle tähendus on Wiedemann-Hurti järele *Rad* (an *Maschinen*, an *der Drechselbank*), *Tritze*, *Rolle*, *runde hölzerne Scheibe*. Tema sõna on jälle tuttava *keha* (*kiha*) sõnaga ühenduses, nõnda et Soome-Ugri alguskeeles (Soome teadusemeeste *Setälä* ja *Paasose* järele) *tš*, *š* ja *t's*, *s* (kaku-minaalne *tsch*, *sch* ja palataalne *tsch*, *sch*) on olnud, mis sagedasti teine teisega on vaheldanud: *t*-vormid kõvas järgus, ilma *t*:ta nõrgas järgus. *tš*:st on *t*, *š*:st *h* tekkinud. On väga võimalik, et „*kedä*“ (*ketä*) Eesti keeles vanal ajal ka päikese kohta tarvitatud on olnud. Tšcheremissi keeles on selle sõna vastandil veel tähendus päike („*Sonne*“), varemini päikese *ketas*, mordva keeles *päev* ja *rõngas*. *Kedipivi* tähendus on siis minu arvamise järele „päikese peo“ olnud, nagu Vene kroonika ütleb (*солнечная рука*). Nimi on muidugi koha loomuse järele antud. Koht on Eiseni teate järele „peaage ümberringi ümargune 4—5 sülla kõrgune mäekink“.

Eesti keele nimi *Keava* on vanast *Kedänpivost* tekkinud. Selle järele kui *Kedä* murrakus enam „päikest“ ei tähendanud, ei aimanud rääkijad, kui need *Kedänpivol*, *-lt*, *-le* (või *-pivos*, *pivost*, *pivo*?) ütlesivad, enam, et *pivo* harilikku *pivoga* ühenduses on. Kohanime hakati pluraliks pidama ja selle kõrvale sündis ainsuse nimestav *Kedänpiva*. Selles on järgmised hääleseaduslikud muudatused ette tulnud: $\delta > O$ (*Kedänpiva*:

1) Advokat J. Lõo teate järele tuleb sisseütlev *pivve* (*pivvõ*) veel Paistu kihelkonnas ette; *v* on kõvas järgus alal.

Keänpiva, *np* (= *mp*) > *p* (*Keäpiva* vrdl. *Otepä* < *Otempä*),
ä > *a*: *Keapiva*, täishääle kadumine sõna seest *Keapiva* >
Keapva. Mitte harilikust *pv*:st on ainult *v* alale jäänud:
Keava.

Saksa vorm on Eesti *Kedänpivast* (või > *Kedänpiväst*?)
tekkinud. Saksa kirjutaja on sõna lõpu, mis temale mitte
selge ei ole olnud, tuttavama *pääga* (või murraku *peäga*?) ühen-
danud. See ei ole muud midagi kui õppinud rahva etymologia
(gelehrte Volksetymologie), mis iseäranis nimedes sagedasti
ette tuleb.

Vene kroonikas oli koha nimi *Osek Kedipio*. Kas *Osek*
ka Eesti sõna olnud ja mis? Mina tahan seda sõna Eesti
ase sõnaga ühendada. Selles sõnas on Eesti keeles kaks sõna
üheks läinud: teine on algsoomes *asen* (veel varemini *asem*),
gen. *asemen* olnud, teine *asek* (mis *asuma* verbist tekkinud).
Järgmise sõna tähendus Soome keeles on asi, riist (iseäranis
sõja-riist, *ase* = *sota-ase*). Eesti keeles on tähendus minu
arvates pea seesama olnud, kui nüüdsel *ase* (gen. *aseme*) ja
koht sõnadel. Aga on ka võimalik, et nagu *ase* Soome keeles
iseäranis *sota-ase* on, ka Eesti keeles *Asek* oleks „sõja aset“,
kindlust tähendanud. Mina jään siis õpetaja Eiseni esimese
arvamise juure; teine Eiseni arvamine selle sõna kohta (nimelt
see et *Osek* Kose oleks!) ei ole mitte kohalik. Kui see minu
arvamine (hypotees) õige on, oleks meil ka *Osek* sõnas tähtis
näitus algsoomes *k*:st sõna lõpus Eesti keeles.

Tartu linn 24. VIII. 1910.

Dr. J. Hurt'i ja professor J. Köhleri kirjavahetus.

Tartus, 26. novembril 1863.

Kõrgesti auustatud herra!

Kuna ma Teile uue Eesti rahvalehe proovinumbri saadan ja lehele
Teie osavõtmist soovitan, luban ma enesele ühtlasi lühikese teatuse selle
üle juure lisada, kuidas Aleksandri-kooli asi praegu seisab. Nagu Teile
vahest juba tuttav on, sai kavatsatud asutuse programm suvel Viljandi-
Pärnu kreismaakoolikohtule sisse antud. 1. novembril tuli programm
maakoolikoolikohtust tagasi. Maakoolikohus ei ole plaanile oma nõuus-
olemist õieti mitte keelda võinud, lisab aga 8 nõudmist ja muudatust
juure ja teeb nende vastuvõtmise asutajate poolt programmi kinnitamise
juures tingimiseks. Nende nõudmiste sisu on peaasjalikult järgmine:
Aleksandri-kool peab kiriklise maakoolikohtu alla seatama; mitmed

õpeained, milles programmi järele Eesti keel õpekeeleks pidi olema, peavad Saksa keeles õpetatud saama; Vene keele õpetuses peavad kirjalikud harjutused ära jääma; Aleksandri kooliga peab kasvatusteadlik kursus ühendatama; kooli kuratorium olgu ühest mõisnikust kui esimees, ühest kirikuõpetajast, koolidirektorist ja kahest talurahva soost liikmest kokku seatud.

Asutajad on need nõudmised küpselt läbi kaalunud ja otsusele jõudnud, et neid suurelt jaolt mitte sugugi, jaolt mitte sel kujul vastu võtta ei või. — Mineval nädalal seadsin ma ühe kirja kokku, valgustasin neid nõudmisi ja ettepanekuid Aleksandri-kooli asutajate seisukohast ja seletasin ära, mispärast neid vastuvõtta võimalik ei ole. Enne seda käis kihelkonnakooliõpetaja Wühner Tarvastust Tartus ja andis mulle sealsete talumeeste plaanid ja arvamised mõeldud ettepanekute kohta teada. Ühel meelel nende tarvastlastega on see vastus kokku seatud ja saadetakse lähemal ajal maakoolikohtule ära. Meie tahame asutust rahvahariduse ministeriumi alla seada, paneme rõhku Eesti õpekeele laialise tarvitamise peäle, soovime Vene keele õpetuses ka kirjalikka harjutusi ja jätame Aleksandri-kooli tulevase valitsuse küsimuse eestkätt veel lahtiseks. Põhjused, millega meie omi vaateid toetame, on meie arvamise järele nii arusaadavad, et ainult meelega parteilik vastuseisimine neid tõeks tunnistada ei või.

Mis mõeldud koolikohus selle vastuse peale ütleva saab, tuleb ära oodata. Et asjade käik maakoolikohtus väga aeglane on, siis võiks küll kuusid mööda minna, enne kui meie seletuste peale vastus tuleb. Kõige järele arvates, ei saa vastus meie kasuks olema. Siis peab uusi sammusid astuma, k u i d a s j a k u h u — selle üle tuleb veel nõuu pidada. Hra Kreutzvald teatab mulle, et ettevõtte ka Peterburis rahvasõprade sooja osavõtmist on leidnud. Kui Te mulle lähemat võiksite teatada, kui kaugelt asja Peterburis teatakse ja tema vastu huvitust tuntakse, — teeksite mulle väga suure rõõmu. Asja eestvõtjad siin on kindla meelega kõigeparemas lootuses. — Kahjuks ei või mina omalt poolt praegu mitte veel sel mõõdul asjast osa võtta, kui ma tahaksin. Eksami-tööd jätavad vähe aega kõrvalise tegevuse jaoks üle

Südamlikult tervitades

kõige auustusega J. H u r t.

Tartus, 7. jaanuaril 1864.

Auustatud sõber!

Teie soovid olen ma heameelega täitnud. Kviitungi tasutud Õpetatud Eesti Seltsi liikmemaksu kohta leiate siit ühes ja Eesti Postimees ühes tema e s i m e s e lisaga (Eesti Postimehhe Juttotubba) saab nii hästi Teile kui mõlematele herradele tulevikus korrapärast kätte saadetama. Peaks kättesaatuses korratasi ette tulema, siis palun sellest mulle teatada, et toimetusele tarvilikka märkusi teha võin.

Aleksandri-kooli kohta ei ole ma sest päevast saadik, kui ma vastuse kreismaakoolikohtu otsuse pääle Wühnerile edasisaatmiseks kätte toimetasin, mitte teateid saanud. Peaks viimasel ajal asjas mitte pudru tehtud olema! Kui Wühner novembri kuus viimati Tartus oli, oleme enesele — koolimehe Blumbergi juuresolemisel — selgeks teinud, mis pärast Aleksandri-kool mitte kiriklise maakoolikohtu, vaid rahvahariduse ministeriumi ehk Tartu õpekonna kuratori alla peab saama. Kiriklise asutusena peaks maakoolikohtu otsuses määratud koolikuratoriumi kokkusead vastu võetama, ja kool sattuks tingimata mõisnikkude ja vaimulikkude mõju (ärarippuvuse) alla. Nõndasama kui Saks koolid Läänemere kubermangudes ministeriumi all seisavad, peab ka Aleksandri-kool ministeriumi all seisma, sest et see koolile enesele ise kui ka kooliõpetajatele enam õigusi ja vabadusi pakub, kui siis kui kiriklised asutused neid valitsevad. Miks ei sea saksad omi koolisid mitte maakoolikohtu alla? küsis keegi Tarvastu talumees õiguse ja põhjusega. — Et alguses maakoolikohtuga katsuma ja siis pärast võimalikul korral ministeriumi poole pöörama peaks, näitab mulle ainult ajakaotust, asjata raskusid ja sekeldusi töötavat. Et kooli ministeriumi alla seadmine salgamata parem ja soovitamav on, miks ei pea me otsekohe tema poole pöörama? Nii kaua kui meie kodumaa Saks koolid maakoolikohtust mööda põigates ennast ministeriumi alla seavad, ei või mina selles, et Aleksandri-kool sedasama teeb, mingisugust kohalikkude ülemuste halvaks pidamist näha; kardetakse aga ministeriumilt mingi iseäralikku hädaohtu — nagu Liivimaal paljude poolt venestamise tonti — siis taheksin ma selle peale vastata, et seda hädaohtu kas olemasgi ei ole või et see siis Aleksandri-koolile Saks koolidega ühtlane on. Iga hädaohtu vastu on meil meie kohalikus õigustekorras (provinzielle Rechtsstellung) ka ühine kaitse. Ma ei saa sellepärast Marpurgi vihasest sugugi aru. Küsige temalt lähemal kokkupuutumisel ometi, mis teda nii kibekurjaks teeb, et ta, võib olla, isegi hea asja vastu töötada võib.

Et programm ühes meie seletustega mõeldud nõudmiste asjas seisukorda maakoolikohtule sisse anti, sündis sellepärast, et nimetatud kohtust kindlat vastust saada — kinnitamist ehk tagasilükkamist. Ainult kindla otsuse pääle võime meie edasi minna. Et meie aga ülepea (a. t. esimesel korral) endid kiriklise koolikohtu poole pöörasime, selles oli meie esialgne asjakäigu tundmatuse süüdi. Kuidas mulle keegi koolimees ütles, oleks palju lihtsam olnud ja meid ilma raskusteta sihile viinud, kui meie otsekohe esimese kirjaga ennast kuratori poole oleksime pööranud. — Kuidas asjad praegusel silmapilgul on, ei tea ma mitte. Võimalik on, et Marpurgi kiri Wühnerile mehed teisele arvamisele viib ja Aleksandri-kool maakoolikohtu võimuse alla antakse. Et Wühner igast kõrvalekallavast ja meie novembri-otsusele vastu käivast määrusest, enne teokstegemist mulle töötanud on teadust anda, siis ootan ma himukalt tema poolt kirja. Nii pea kui see siia jõuab, ei jäta mina oma arvamist vahest ehk muudetud otsuse kohta asutajatele mitte teada andmata.

Isamaalist ajalooramatut oleks eestlastele muidugi hädast vaja. Tublit meest, kes selle kirjutada võiks, ei tea ma Teile sel silmapilgul mitte nimetada. Dr. Kreutzvald on liialt oma arstilise elukutse läbi seotud; tema võiks ehk ka meie kohalise ajaloo eritundmine (Detailkentniss) puududa. Jannsen — ei peakski temal kirjutamiseks tarviline ajalootundmine mitte puuduma — saaks, kardan ma, liig aralt kirjutama. — Peaksite Teile aga ühe rahvasõbra leidma, kes eeltöö tarvilise hoolega valmis teeks, siis saaksime meie Tartus rahvaliku viili ja ümarguseks tegemise eest juba hoolitsema. Rääkige ometi hra Russoviga. — Raamatu suuruse määraks mina umbes 300 trükilehekülje peale, liig suur lühendus teeks raamatu kuivaks.

Teie nimetatud Peterburi herrade isamaaline meelsus ja soe süda on väga rõõmustav ja kindlustab ning julgustab meid tüdimata oma rahva kasuks edasi töötama.

Südamliku tervitusega

Teie J. Hurt.

Peterburis, 25. veebruaril 1864.

Mu väga armas sõber!

Südamlik tänu Teie vaevanägemise eest, Eesti Postimees tuleb mulle nüüd korralikult, ainult paari esimesi numbrid ma ei saanud. Mulle näitab Teile ette kavatsetud asjakäik Aleksandri-kooli asjus väga mõistlik ja ma olengi omalt poolt Adamsohnile kirjutanud ja temale soovitanud Teile nõuu järele käia, sest et mina niisugustes asjades täitsa harjumata olen. Jõuab asi lõpuks Peeterburisse, siis olen ma alati valmis tegema, mis võin. Ühe kooli asjas on mul Teile rõõmustavalt teatada, nimelt on meie suguvend (Landsmann) Dr. Karell Keisrilt kommandandi maja ühes aiaga Tallinnas ühe Eesti kooli jaoks välja palunud, muidugi saab see kingitus uue, ehitusel oleva Eesti kiriku juure arvatud. Kirik on aga ka esimene sula Eesti kirik, sest et tema valitsus ka eestlaste käes on. Jumalateenistust peetakse esiotsa ühes hädakirikus ja ehitus läheb rahapuuduse pärast väga pikkamisi edasi.

Nüüd on aga koolile head kooliõpetajat vaja, kes teda edenemisele viia võiks. Peeterburi isamaalased (Patrioten) tahavad üht noort meest Würtemberisse ehk Badenisse sealsetesse käsitöö-koolidesse õppima saata, et ta tagasi tulles Tallinnas oma tegevust auuga alata võib. Käsi- ja põllutöö jääb ometi meie Eesti noorusele kõige tarvilisemaks. Ka ei pea kool mitte ainult kiriku külge arvatud kool olema, vaid tema oleks ülepea kõigekõrgem Eesti kool kubermangus. On Teil vahest osavat meest niisuguse koolikoha peale soovitada, siis teatage mulle.

Siin oll hra Reinthalil himu Eesti lehte väljaandma hakata, aga tema näib täiesti Teie kaätöötamise peale lootnud olevat, ja et see temale osaks ei ole saanud, siis on ta asja katki jätnud, arvatavasti, et ta meie keele tundmises puudulik on. Et Reinthal Teile seltsimees oli, võik-

site Teie kõige paremine ütelda, mis temalt meie maa kasuks oodata oleks; et ta sakslane on, siis on tema ettevõtte arvatavasti ainult rahateenistuse peale rehkendatud?

Hädapärast oleks vaja siin üht lehte välja anda, sest meie leiame ennast enese lootustes Eesti Postimehe kohta väga petetud. Muidugi ei ole mitte ainult tsensor süüdi, toimetaja peaks oma kirjutusi paremini välja valima ja lehte mitte usuliste manitsustega, juttudega j. n. e. täitma, need peaksivad pappidele ja kõstritele jäetama. Leht peab ilmalikkudes asjades õpetlik olema ja mitte täis igavest morali, nagu värsketele kooli-juhtsidele.

Kas ei ole siis tuhandid huvitavamaid asju rahvale Soomemaalt ja Wenemaalt, selle asemel, et Daani asja täiesti fanatiliselt Saksa seisukohalt valgustada. Üleüldse vaatab Jannsen pea kõige peale värvitud Saksa prilli läbi, kahju! väga kahju, et tal võimalust ei ole olnud teiste rahvastega läbi käia. Kas tal ei ole kedagi, kes teda hea nõuuga võiks aidata? Enese annetega võiks ta palju paremat pakkuda, nõnda, näituseks, leian ma tema Juttotoa väga hea olevat.

Ma võin otse tulivihaseks saada, kui igas ajalehe kirjatükis vähemasti kolmveerandit usulikku on, vaene Eesti kõht on sellest juba ammu täis, kui ta aga ainult sellest üksi elada võiks ja muud midagi ei tarvitaks!

Ka ilma Reinthalita asutatakse siia lootuse järele Eest ajaleht, sest hiljuti oleme me ühe isamaalasega tutvust teinud, kes keeles osav olla ning peatöö oma peale võtta tahab, ja Russov aitab väga heameelega. Dankmann on tema nimi, ta on kooliõpetaja. Ta on siin juba aastate kaupa vaesid rõhnutud omamaamehi hea nõuuga toetanud.

Ma loodan, et Teie nüüd eksamiga varsti läbi saate, mille jaoks ma Teile südamest õnne soovin.

Teie J. Köhler.

Tartus, 13. märtsil 1864.

Lugupeetud sõber!

Iseäralise rõõmuga lugesin Teie sõnume, et Keisri Majesteedi helduse ja Peterburi isamaalaste ohvirõõmsa edendamise läbi eestlastele Tallinnas edaspidi kindlaste kõrgem kool elusse astub. Sellega on meil kaks uut lootusrikast haridusepaika oodata. Et Tallinna koolil juba kindel alusmüür ja usinad ehitajad on, siis oleks — arvan ma — soovitav, kui Aleksandri-kooli asutajad Aleksandri-kooli asja esiotsa seisma jätkaksivad ja oma osavõtmise ning anded Tallinna Doom-kirikukoolile kingiksivad. Kahte ühesarnast ettevõtet korruga täide saata, võiks oludes, nagu need meie juures alles on, raske olla ehk väga pikale viia. Lähemal ajal tuleb Wühner — nagu ta mulle viimati kirjutas — ühe Aleksandri-kooli asutaja talumehega Tartusse, et siin minu ja Blumbergiga mõne vaidluse aluse punkti kohta nende ettevõtte asjas, läbirääkimisi pidada.

Sel puhul panen ma oma praegu välja üteldud arvamise neile ette et ka neid selle poole võita. Oleme me juba ühe tubli ja asjakohase kooli loonud, siis võib — tarbe ja jõuu järele — teiste asutamise ettevõtta. — Kohast isikut tõusvale Tallinna koolile soovitada ei ole mul praegu võimalik. Wahest, lootuse järele, lähemas tulevikus. Et aga mitte uisapäisa üles kutsuda ja soovitada, siis palun ma Teid mulle kooli programmi ja kooliõpetaja ülesande kohta lähemaid teateid saata. Tahab keegi ennast nii tähtsale ja kõrgele ülesandele pühendada, siis peab ta enne kõike teadma, mis kooli asutajad temalt ootavad ja kas ta neid ootusi täita suudab.

Et Teie Eesti Postimehega rahul ei ole, ei võõrista mind mitte sugugi. Ka mina kahetsen, et hra Jannsen kõiki neid märguandmisi ja õpetusi, mis temale antud, tähele ei pannud ja vanades rööbastes edasi sõidab. Annet rahvalikuks kirjanikuks ei ole tal mitte vähe, aga tal puudub põhjalik haridus ja omakasust vaba tahtmine. Ta näib lugejaid enam lõbustada kui õpetada tahtvat. Tema vagatsevad sõnakõlinald (erbauliche Tiraden) ei meeldi mulle sugugi, mitte sellepärast, et mina usuliste vaatlemiste ja theologilise vaatamise viisi vastane olen, vaid et Jannseni vagad vaatlemised kuju ja sisu järele tõsised ei ole. s. t. nad ei ole mitte silmakirjaluseta lapseliku südamevagaduse väljavoolud sündsate juhuste korral, vaid on ebapuhtad kunstitamised, et teatud parteidele maal meeldida ja kohtlasi iseloomusid enesele — ehk oma taskule. Enese kasu seisab Jannsenil liig väga kõige esimesel kohal, sellest tuleb ka tema isemeelne vana barbarise kirjaviisi juure jäämine. Et kasusid mitte kahandada, läheb ta — tõekstunnistatult oma parema teadmisega vastolus — vana rada edasi, sellega olla rahvas vilunud. Tõsine rahvalgustaja peab iga eelarvamise vastu võitlema, mitte meeldida püüdma, nagu Eesti Postimees teeb. Uus rahvaleht oleks soovitav ja mind rõõmustas kuulda, et lootust on teda saada. Kui aga iganes võimalik, tehke Peeterburi rahvasõpradega plaan teoks. Leht saab kindlaste ka siit kaastöölisi. Wähemaste Dr. Kreutzvald, kellele ma oma plaanist teatasin, ütleb, et tema omalt poolt lehte toetada tahab. Augusti kuust alates olen mina ka valmis kaastööd saatma. — Et Reinthal mõtte, omalt poolt üht Eesti lehte välja anda, katki jättis, võin mina ainult heaks kiita. Nii palju kui mina teda tema Tartu üliõplase ajast tunnen, pean ma ütleva, et tema ei rahvast ega selle tarbeid ei tunne ja et temal tarvilik rahvakirjaniku osavus puudub. Üleüldse ei ole mina veel ühtegi tema kirjutust näinud ja arvan ka, et ta senini veel midagi kirjutanud et ole. Reinthal näitas mu meeles selles arvamises olevat, rahvas saavat tema lehte juba tellima, sest et see Peeterburis ilmuda. Kui kaugelt temal aga tõesti rahvakasu südames oli, ehk kas kõik ainult rahateenistuse pääle mõeldud oli, selle üle ei taha ma otsustada.

Kirjandusline ülevaade.

Leedu mõju Eesti rahvaluules. 1)

„Eesti Kirjanduse“ Kalevala numbris astusin uuemate uurijate arvamise vastu nagu tuleks Eesti rahvalaulusid keskaja sünnitusteks lugeda ja nagu oleks kõigist kaks kolm laulu paganusest pärit. Uuemad uurijad on enamasti kõigist lauludest uuema aja tundemärkisid leidnud ja nende tundemärkide nõjal otsuse teinud, et need laulud vanadusega kaugemale kui keskaega ei või ulatada. Ma olen tähendanud, et vanale laulule väga sagedasti uue aja tundemärkisid võidakse juurde lisada, ja et niisugusel korral ometi ei juleta tõendama hakata, nagu oleks laul alles meieaegne toode. Lõpuks nimetasin, et professorid J. ja K. Krohn kolmest Eesti rahvalaulust sugulust Leedu rahvalauludega leidnud. Oma kirjutuse lõpetasin järgmisi: „Soome rahvalaulude uurija A. R. Niemi on mõneks ajaks lätlaste ja leedulaste juurde rännanud nende rahvaluule aineid uurima. Ma kardan, et A. R. Niemi pea mõne uue väitega Eesti rahvalaulude alal ette astub, väitega, mis mõne tõsiseks Eesti rahvalauluks peetud sünnituse Eesti algupära õõnistab ja meid lätlaste või leedulaste juurde võib juhatada algupära otsima. (Eesti Kirjandus 1910 V, lk. 238.)

Enne kui uskusin, hakkab mu kartus juba tõeks minema. Helsingi ülikooli rahvaluule dotsent Dr. A. R. Niemi on viimasel Suomalaisen Kirjallisuuden Seura koosolekul oma seniste uurimiste kohta leedulaste rahvaluule põllul kõne pidanud ja omi arvamisi avaldanud, ja need avaldamised kuulutavad meile, et Eesti ja Leedu rahvalaulude vahel suurem sugulus olemas on kui seda tänini usutud. Läti rahvalauludest ei kõnele Dr. Niemi veel midagi, neid ei ole ta veel jõudnud pikemalt uurida, seda enam aga Leedu rahvalauludest.

---

1) Nagu teada on Leedu keel see Indogermaani keel, mis end kõige algupärasemana ja vanaaegsemana on alal hoidnud. Nii on leedulastega mõne muu poolestgi: nende elus ja kommetes on salgamata palju vana-pärasust ja muistist püsinud. Ja samuti kahtlemata lauludes ja nende esitamise moodusgi. Mis eestvõtja ja koori olemasolusse leedulaste seas puutub, siis ei tarvitse seda veel mingi iseäraliseks tunnistuseks Eesti ja Leedu rahvalaulu vahelises laenukõsimuses pidada: mõlemad leiduvad mujalgi, näit. muististe greeklaste seas ja ei tõenda silmnähtavasti muud kui kum-magi võrdlemisi suurt iga, laenu kohta midagi otsekohest avaldamata. Kandle nimetus kanklas (ta leidub lätlastelgi kohkle - nimisena) võib küll kandle algupärane kuju olla, selle vastu ei kõnele hääleline k : t vastavusgi (prepataalselt k:st võib kergesti t:ie hääle tulla, võrdl., vaid ja vaikt.) Palju tähtsam on muidugi laulude sisu. Üksi selle suurem ja silma paistvam sarnasus jõuab selgeid ja ebakaheldavaid tõendusid anda. Kuid sarnasuse olemamine mõlemate rahvaste lauludes on igatahes võrdlemisi raske. Peaaegu a priori võiks lausuda, et see väga vähe tõenäoline on, sest laulude sisu, nagu teada, on alati õige kergesti muutuv ja valguv olnud: see on nagu mingi, võrdlemisi voolav, vedelik, mis end iga kergema tuju järel vaheldada võib, tundelisena iga välise avalduse ja muutuse vastu; mis, kui

Juba umbes 10 aasta eest käis Dr. A. R. Niemi esimest korda leedulaste seas. Esimene teekäik kestis siiski lühikese aja, nii et Dr. Niemi mahti ei saanud sügavamasse Leedu rahvaluule vaimu tungida.

Leedulaste juurest koju tagasi tulles ootasivad teda Helsingis muud suured kirjalikud tööd ees ega annud talle mahti kodu enam leedulaste rahvaluule uurimist jätkata. Teiseks muutus lugu, kui mullu Dr. Niemile Antelli stipendium (8000 marka) kolmeks aastaks määrati. Nüüd võis Dr. Niemi muud tööd kõrvale heita ja ainult teaduslikule uurimisele elada. Soome, Eesti rahvalaulude sugulus Leedu omadega oli teda ammu huvitanud; nüüd oli talle tee leedulaste juure avatud. Mullu sügisel sõitis ta Tartu kaudu uurimise väljale. Oktobri algusel jõudis ta Königsberisse, kus ta ennast Leedu keele tundjaga tutvustas ja agaralt Leedu keelt hakkab õppima. Juba kuu aja pärast sõitab ta Königsberist edasi Tilsiti. Tilsiti arvas Dr. Niemi veel paremaks Leedu keele õppimise kohaks kui Königsberi. Sest Tilsitis on Leedu õpetatud seltsi asupaik. Ja ülepea peetakse Tilsiti Leedu püüete kõige tähtsamaks paigaks.

Tilsitis hakkas Dr. Niemi Leedu keele õppimise kõrval ühtlasi Leedu muistist aega uurima. Võib ju nimelt Leedu muistse aja uurimine iseäranis valgustavaid jooni Eesti, Soome rahvaluule uurimise peale heita. Dr. Niemi ei leppinud siiski Tilsitiga, vaid tahtis mujalgi leedulaste elu tundma õppida. Seks otstarbeks sõitis ta weebruari kuus Preisimaalt Kowno kubermangu. Kowno olusid tundis Dr. Niemi ju ennemalt ega lootnud Kownost õieti palju aineid juurde saada. Kownosse jõudes nägi uurija aga pea ära, et ta ennast arvamises petnud. Olud olivad Kowno pool hoopis teiseks moonduvad kui 10 aasta eest. 1864 oli määratud, et Leedu kirjandust ainult Vene tähtedega võidi trükkida, mitte aga Ladina tähtedega, nagu neid Leedu kirjanduses seni tarvitatud. 1864 aasta määrus pani Leedu elu soiku, 1904 oli aga see määrus ära kaotatud ja kohe tärkas nagu uus elu Leedumaale. Dr. Niemi leidis nüüd Kownost Leedu seltsisid, kirjandust ja ajakirjandust, isegi Leedu kolmeklassilise kooli.

---

konservatiiviline inimene ka iseenesest ja selle lihtsate igapäivaste oludega oleksgi, ometi aastatuhandid muutumatuna kesta ei või. Aga, sel juhtumisel kui laulud sisuliselt ainult üleüldistes joontes mingi sarnasust avaldavad, on seletus igasugusena enam vähem võimalik ja paenduv küllalt, et asjast seda ja teist lausuda; ja siis võib rahva laul, nagu tavaliselt sisu poolest lihtsana ja lähedalt samade ainetega ühesugustes lihtsates ja algupärastes oludes, teine teisest rippumata iseenesest tekkinud olla, niikui looduse rahvaste keskel muidugi ühesugustes oludes palju sarnast leida võib.

Kuid, oletatagu et leedulaste ja ühissoomlaste keskis peale keeleliste laenude (ja nähtavasti antropoloogiliste kokkupuutumiste) midagi ühist lauludes ja selle esituses on olnud, siiski oleks ometi laulude sisu umbes kahetuhanda aasta kestes nii palju muutuma pidanud, et nüüd vähemalt mingi sugulust mõlemate rahvaste lauludes sisu poolest võimata oleks leida. Kui aga sarnasust, ainagi nii suurt, et see iga kahtluse jõuaks võtta, ometi nähtavale tuleks, siis oleks ikkagi lätlased vahendajatena eestlaste kaudu vähemalt mõeldavad. Ja mis Läti rahvalauludesse puutub, siis ongi sel rahval peale mõnede keeleliste ühiste nähtuste 8 silbiline, peasjalikult

Ühes tükis nägi Dr. Niemi ometi vähe edenemist ja see oli rahvaluule korjamises. Kuna eestlased ja lätlased rahvaluule korjamise põllul hoolsat tööd on teinud, seisab see leedulaste seas peaaegu sõõdis. Dr. Niemi vaatas Kownos need ained läbi mis üles olivad kirjutanud, aga nende ainetega ei ulatanud ta kuigi kaugele. Ei jäänud muud nõuu üle kui ise kätt adra külge panna. Panigi.

Raske oli võõra rahva sekka minna, kus „ei oska keelt ega kirja“, nagu ennemuistses jutus üteldakse. Arvas, et muidu ei või teele minna, kui sündinud leedulasega üheskoos. Ta leidis pea Leedu üliõplase, kes valmis oli õpetlasel kirjamise teel abiks olema. Vähe enne Jaanipäeva alustas Dr. Niemi kirjamise. Iseäralikud takistused sundisivad üliõplase korrajast lahkuma. Dr. Niemi jäi nüüd üksi võõra rahva hulka. Õnneks edenes korjamine paremini kui oli usutud. Pea harjus ta rahva kommetega ja oludega ikka enam ära. Mida enam ta harjus, seda suuremad saaki saadi. Õnnelik juhtumine tuli Dr. Niemile appi. Kownost põhja poole minnes puutus Dr. Niemi ühe naisega kokku, kellelt ta umbes 50 laulu üles kirjutas. Naise abil sattus ta laulurikastesse küladesse, kus tal tegemist küllalt oli kõiki laulusid üles kirjutada. Paari kuu jooksul oli ta 700—800 rahvalaulu paberisse pannud. Ei ta kirjutanud ülepea iga üht laulu üles, mis ta kuulis. Kirjutas ainult niisugusid, mis kudagi tähtsad ta uurimisele võisivad olla. Nende üleskirjutatud laulude seast leidis ta suure hulga niisugusid laulusid, mis õpetatud maailmale seni täiesti tundmata olnud. Mõned asjatundjad tunnistavad, et Dr. Niemi üleskirjutatud rahvalaulud palju algupärasemad on kui muud, enne üleskirjutatud.

Leedu rahvalaulusid uurides jõudis Dr. Niemi sellele otsusele, et neid hädast tarvis Soome ja Eesti rahvalauludega võrrelda. Leedulaste seas asudes oli aga võimata võrdlust ette võtta: Soome, ja Eesti laulud puudusivad, õpetlane palus luba Helsingisse sõita et Leedu laulusid seal võrrelda. Lubati neljaks kuuks Helsingisse sõita. Seal võrdleb Dr. Niemi nüüd Leedu rahvalaulusid Eesti ja Soome rahvalauludega.

---

trochailine rythmos ühissoomlastega ühine, kuid sisuliselt ei ole kummalgi rahvaluulel, peale üksikute isekeskiste või ühiste laenude, suurt tegemist, teise sisemine maailm näibgi enese iseloomulistes joontes teise omast eriline olevat. Nagu Eesti ja Läti rahvalaulu vahel vormilist sarnasust leidub, nii võiks seda Leedu rahvaluule alal olla. Kuid selle kohta puuduvad lähemad teated. Aga, kui seda sarnasust tõesti peaks kinnitatama, jääks, kes teab, laulude sugulusest ometi niisama palju kui katsetest mordvalaste ja muude Soomeugri rahvaste lauludest Soome-Eesti omadele vastuvusi leida, ainult välimine kuju enese 8 silbilise trochailise värssi-mööduga.

Hra Eiseni poolt puudutatud küsimus on kahtlemata õige huvitav. Ja Dr. Niemi uurimised võivad tõesti õige palju selgitavat, ajalooliseltgi, tähtsa Leedu-Läti ja Soome sugu rahvaste vahede kohta tuua. Kuid tahtmine Soome-Eesti rahvalauludele nende endist suurt vanust tagasi võita on ehk siiski enam heast soovist tulnud. Arvatavasti saab aeg ka sellegi küsimuse uemate nurijate enam skeptilise ja selle tõttu sagedasti enam kriitilise meetodi kasuks otsustama.

Toimetuse poolst V. Grünthal.

Missugusele otsusele on nüüd Dr. Niemi jõudnud ?

Umbes niisamasugusele nagu Daani professor Vilhelm Thomsen umbes 40 aasta eest. Keeleteaduse najal näitas kuulus daanlane, et korra aeg olnud, mil eestlased ja leedulased, nii ütelda, külg külje vasta asunud, kas teine teistega segamini ehk teine teise ligi, igatahes niisuguses läheduses, et Leedu keel Eesti või Ühis-Soome keele kohta suurt mõju avaldanud. See mõju saab nimelt ses tükis avalikuks, et eestlased Leedu keelest enestele hulga hariduse sõnu lainanud, nagu cand. K. Leetberg hiljuti Eesti Kirjanduse Seltsi koosolekul sellest lainust Thomseni arvamise järele pikemalt rääkinud. Nii imelik kui see lainuteoria esiotsa ka näitas, ei ole siia maale ükski õpetlane seda jõudnud ümber lükata. Palju enam maksab meie päivil üleüldiselt see arvamine, et eestlased palju hariduse sõnu leedulastelt lainanud, nimelt aga juba enne ajaloolist aega, mitte praegustel elukohtadel. Sest praegustel elukohtadel elades ei oleks eestlased nii palju sõnu lainata võinud, seda enam, et eestlaste ja leedulaste vahel maa kauguse pärast vähe läbikäimist oli, kui ka vahel sõjakäikusid ühelt ehk teiselt poolt ette võeti. Sõnade lainamine pidi seega juba Ühis-Soome ajal sündinud olema, kusagil paigas, kus eestlases või õigem ühis-soomlased ja leedulased elavalt kokku puutusivad.

Leedu mõju Eesti keele kohta on siis prof. V. Thomsen annud ja tõeks tunnistanud. Nüüd on Dr. Niemi teel rahvaluulegi poolest Thomseni jälgedesse astuma. „Kalevala numbris“ avaldasin oletamise, et ehk eestlased lätlastelt rahvalaulusid lainanud, mis seda hõlpsamini võis juhtuda, et mõlemad rahvad kõrvu asusivad. Lätlastelt lainamine ei võiks ometi veel alati küllalt kindlat tunnistust anda rahvalaulude kõrge ea kohta. Võiksid ju õpetlased Läti rahvalaulusid niisama keskaja luuleavaldusteks tunnistada nagu Eesti rahvalaulusid. Igapidi ei tee Dr. Niemi esiotsa Läti rahvalauludega tegemist — ta ei ole neid veel põhjani uurinud — vaid ainult Leedu rahvalauludest. Leedu rahvalaulude ja Eesti-Soome rahvalaulude vahel leiab ta, naga tähendatud palju sugulust, aga mitte ainult sugulust, vaid Eesti-Soome lauludes rohkes Leedu laulude mõju.

Dr. Niemi oletamise järele ei ole see Leedu mõju lätlaste kaudu meile tulnud, vaid seda tuleb otsekoheseks arvata. See tähendab: nagu professor Thomsen Leedu keelt arvab Eesti keele kohta siis mõju avaldanud olevat, kui eestlastel ja leedulastel elavat läbikäimist oli, niisama arvab Dr. Niemi, et Leedu mõju Eesti rahvaluulegi kohta ajaloolisest ajast vanemaks, siis umbes selleaegseks, kui Eesti keelgi Leedu mõju all seisis. Seda oletamist ei toeta Dr. Niemi mitte ainult laulude sisu peale, vaid ka ettekandmise või laulmise kombe peale. Nagu Ingerimaal on leedulastelgi eeslaulja. Eeslaulja laulu järele algab koor laulu ja kordab lauldud sõnad. Dr. Niemi oletab veel, et Ingeri ja Soome-Karjala laulud, mis leedulastelt lainatud, vanemad on kui Eesti laulud. Seletab seda nähtust olemisega, et karja'ased varemini neist elukohtadest, kui nad leedulastega kokku puutunud, lahkunud on ja metsades asudes vanu laulusid paremini alal hoidnud. Isegi viiekeelne kannel leidub leedulastel. See kannel kannab neil kankle lime.

Kõik need Dr. Niemi oletamised kõnelevad uuemate uurijate vasta, nagu oleksivad Eesti rahvalaulud alles keskaja tooded. Palju enam annavad nad tuge sellele väitele, et meie rahvalaulud suuremalt jaolt paganusest pärit on. Tavaliselt on lausunud, et nende iga 800—1000 aasta peale tuleks arvata. Kui nüüd Dr. Niemi oletamine õige, siis kasvab meie rahvalaulude iga palju suuremaks, ulatab Ühis-Soome aega tagasi. Eesti rahvas asus umbes 500—800 aasta vahel p. K. praegustele elukohtadele elama, s. o. lahkus Ühis-Soome rahvast. On nüüd eestlased või õigem ühis-soomlased leedulastelt rahvalaulusid lainanud, siis pidi see enne seda aega sündinud olema. Seega võivad meie rahvalaulud vähemalt 1500 aastat vanad olla ja mitte 200—600 aastat, nagu uemad uurijad oletavad. Mõõda minnes tähendan ometi, et Dr. Niemi sugugi kõiki Eesti rahvalaulusid nii vanaks ei taha. Osalt usub temagi seda kindlasti, et nad viimaste aastasadade lapsed on.

Viimaks pean veel nimetama, et Dr. Niemi nende mõtele avaldamistega sugugi veel lõpusõna nimetatud küsimuse uurimises ei taha ütelda. Dr. Niemi on praegu nii ütelda uurimise keskel; veel kaks aastat kestab talle seks määratud aeg, mil ta võõraste rahvaste keskel võib viibida. Alles siis võib ta Leedu mõju kohta lõpuotsuse anda. Ometigi oletab ta, et edespõlisedki läbikatsumised vaevalt muudavad neid resultatisid, mis ta nüüd juba kätte saanud. Need Dr. Niemi uurimised resultadid on küll esialgsed resultadid, aga ma arvan, et me ju nendegagi aegsasti endid peame jutvustama. Läheb meil ju ometi tarvis kõik teada, mis meie rahvaluule kohta õpetlased arvavad. Langedu ka lõpuotsusel suur hulk meie rahvalaulusid lainuks, ei tähenda see ometigi palju, lain on nii ütelda mõtteline, ta tunnistab ühtlasi meie rahvalaulude kõrget iga.

M. J. Eisen.

J. Jung, Muinasajateadus eestlaste maalt. III. Kohalised muinasaja kirjeldused Tallinnamaalt. Jaan Jungi päevapildiga ja W. Reimani kirjutatud elulooga. Eesti Kirjanduse Seltsi Toimetused. Neljas osa. A. Busch'i raamatukaupluse kirjastus, Tallinnas. Postimehe trükikoja trükk, Tartus 1910. × × 1 + 230 lhk. Hind 1 r. 25 kop.

Raamat oleks pidanud juba 10 aastat varem ilmuma. Aga kirjutaja surm astus vahele ja viivitas valmis käsikirja trükkimist. Alles aasta eest leidis Eesti Kirjanduse Selts kirjastaja. Nüüd läheb ta välja ja värskendab kirjutaja mälestust, kelle 75. sünnipäeva selle kuu algusel oleks võidud pühitseda. Aga meie aeg elab ruttu ja keerutab ühtelugu tundmata sügavusest ülesandeid päevavalgele. Mis eila alles tähtis, see ununeb täna ja annab uuele maad. Ka töö, mis J. Jung mulluse aastasaja viimsel kümnel sadade abilistega toime pani et sellega surevale Eesti avalikule elule sisu pakkuda, on mitmel meelest kadunud. Aga väike tänulik kogudus korjub alati J. Jungi ümber: need, kes küsima peavad: k u s t oleme meie siia saanud? K e s asusid siin enne meid? k u i d a s oldi ja elati, ilutsati

ja kurvastati siin hallil ajal? Sarnased küsimised ei vaiki kunagi inimeserinnus, vaid ajavad kustust otsima. See otsimine aga ongi ajalugu, sest tema Kreeka nimi historia tähendab otsimist. Et aga otsida ja leida, tarvitseme jälgesid. Kirjalikud jäljed on kodumaa üle puhuvad tuuled ammu täis tuisanud, kui neid vanemalt ajast ülepea olemas on olnud. Terveks ja selgeks on nad jäänud ainult kodumaa pinna all, kuhu neid leinamure on muljunud ja kus neid aukartus surma majestedi ees segamise vastu on varjanud. Rahvasuu nimetas neid jälgi kalmedeks, kääbasteks, kabelimägedeks, matusekohtadeks, rahaaukudeks ja rahvas hoidis neist hirmuga eemale, ei julgenud külge puutada. Aga juhtumisi avasid looduseväed, kevadine suurvesi, mõned hauad Väina kaldal. Ootamata tuli ilmsiks, et neis mitte ainult endiste elanikkude ihulikud jäänused, luudkondid, ei peitunud, vaid et omaksed vagas usus ja pühalikus auustuses surnutele ka hauda ühes olivad pannud, mis neid ajalikus elus röömustas ja julgustas, kattis ja ehtis, töös aitas ja puuduses toitis: sõjariistad, ehted, töö ja ülespidamise abinõud. Selle järele võis nende tervet elamiseviisi ja hariduseastet järjeldada ja kujutada. Aga kes nad olivad, kes siin elutüdimest puhkasid? Vete juhil hakati ka põhjas ja lõunas sarnaseid kohte tähele panema ja läbi otsima. Leitud luukeresid ja asju võis nüüd lahutada ja kõrvu seada, kogudeks ühendada ja kogusid võrrelda. Selgus nende omanikkude rahvus: Kus liivlased, kus lätlased ehk eestlased. Aga veel kaugemale muinasajasse jõudes läksid ja jäivad jäljed segaseks: Kas on siin kord gootlased asunud ehk siit läbi käinud ehk on siia ainult nende kulturamõju ulatanud? Kiviajasse kaovad jäljed puhas: midagi ei saa kindlaks määrata, mis rahvas siin kala- ja metsloomade püügist ennast kehvalt elatas.

Esialgu arvati muinasaja märkide tähelepanemist, kaevamist ja korraldamist väheste teadusemeeste eesõiguseks. Üksikud eriteadlased otsisid hoolega, mis nad aga leidsid ja mis nad leidistest välja seletasid, see jäi laiemale rahvahulgale kinniste uste taha ja ei toonud kasu, mis ta oleks võinud ja pidanud. J. Jungi suremata teenistuseks tuleb tunnistada, et tema arhäologia ukseid rahvale avas. Veel enam. Ta ei viinud rahvast mitte muinasajade kogudesse, sest kui palju sinna ikka ulatas ja mahtus, vaid ta võttis rahva kätt pidi, tallutas teda õue ja põllule, metsatukkasse ja karjamaale ja ütles: Ajage silmad lahti: need kingud kivivared, kalme kohad on elavad tunnistajad muinasajast! Kui Teie oskaksite kuulata: isa hauasta kõneleb, eite varsti vastajeleb! Ja meie inimesed on arukad ja vastuvõtlikumad vahest, kui teiste maade talupojad. Nad läksid välja oma käe peal ja oma pead veatama. Nende teated ja aruanded seisavad meil nüüd koos J. Jungi „Muinasajateaduses“. Terve kodumaa on ennast kui ajaloo-museumiks muutunud. Igast vallast, jah külalt, leiad sa nende juhatusel vanaaja mõlestusemärkisid: linnamägesid, lahinguasemeid, kivi-mulla- ja katkukalmesid, kääpaaukusid, hüekohte, ohvrikiva, pühasid allikaid, kabelivaremeid, üksikuid haudu jne. Mis peab aastatuhandete jooksul kodumaa pinnal liikunud olemma, mis tema rinda künnud, et nii sügavad

ja pikad vaod tänini järele on jäänud! Uuem aeg tunneb vähem auukartust vana vastu, kasvav kultura ei avalda palju pieteti. Hoolimata käega lõhub ta endise põlve pärandusi. Ader käib üle hauaküngaste ja teeb nad sulapõlluks. Kang ja kaal koristab eest, mis niidumasinat takistab. Kivivared avatelevad uueaja Eesti talu kinnituseks alust võtma. Labidas pillub vundamenti kaevades ehk koobast, keldrit ehitades esivanemate luudki iga nelja tuule poole. Mõni aeg liigub veel rahvajutt, mis ühel ehk teisel juhtumisel siit ja sealt leitud, mis tühiste kopikate eest juudi ja kullassepa kätte ära pillatud, mis aidanurgas ehk lakas ümber vedeles, sest et ükski selle tõsist väärtust ei tunnud. Siis väsib ja vaikib rahvasuu. Ei kõnele enam isa hauasta, ei vasta eit meie küsimuste peale. Hauakünka alt ei kuuldu kuulutust.

Siis läheme ja toome Jungi „Muinasajateaduse“. Siis alles saame aru ja oskame hinnata suurt tööd, mis Jung ja tema usinad abilised on teinud, et sõnumed esihistoriast meilt täiesti ei kaoks. Siis õpime „Muinasajateadusest“ oma ümbrust vaatlema, vaatlema ja arvustama. — Siis võib sündida, et meie lapsed ja lapselapsed käe labida järele sirutavad ja ligemalt teada saavad, kuidas vanemad on olnud ja elanud, kuidas nad on ilutsenud ja muremäel istunud, kuidas nad vara ja vere pandiks pannud — kodumaa pärast.

Meie aeg elab ruttu. Aeg, kes ise on aidanud ajalugu teha, ei hooli ajaloost. Aga päevad tulevad — vahest on nad lähemale jõudnud kui aimame —, kus tarvidust ja tungi tuntakse oleviku hallist udust välja põgeneda ja mineviku radadelt kinnitust ja rõõmustust otsida. Siis alalakse tänuga Jaan Jungi meele ja tema „Kohalised muinasaja kirjeldused Tallinnamaalt“ saavad julgeks juhiks paljudele.

W. Reiman.

E. Enno, „Minu sõbrad“. K. Sööti trükk, 112 lhk., hind 50 kop.

Neli lugu neljast sõbrast, säält — Rõngust, Köödsä kõrtsi ja Soosaare talu ümbert, kus — nõnda sama kui meie maal mujal, rahvas Koidula sõnade järele „vaikne, rahulik ja lootuses nii kannatlik“, — midagi sellasarnast, nagu Lattiku „Meie noored“. Ei saa neid lugusid ilma sisemise liigutusega lugeda. Ei taha ka neid arvustama hakata, las' tulevad ja teevad seda muidugi nooremad, kunsti-mõõdupuu käes. Ainult ütelda tahaksin, kuidas Enno meie rahvast, seda tõsist meie rahvast, on kirjeldanud nagu ta Köödsä kõrtsi ümber ja mujalgi lagedal maal tõesti on. Ehk pööravad siis meie kirjanikud ja kunstnikud jälle enam silmi tema poole.

„... üks noorem, teine vanem, kokku terve mere täis halle mehi, nagu halle päevi, terve rahvas. Üks püüab, temal näib aega olevat, teine niisama, kolmas, neljas, siis sada, siis tuhat — kõik nad püüavad, neil kõigil näib aega olevat. Ja nende püüetest sünnivad lained, mis ei laksu, mis ükski unistavad ja püüavad, sest neil näib aega olevat. Siis nad ootavad? Nad ootavad oma õigust ja sünnitavad igavese halli muretee oma õiguse poole. Ja säält hallil mureteel? Säält nad veerevad

kui hallid kaljurahnud, tasutaemata templikivid aegamööda, sääli hõõrduvad kõik, et raasukesed, mis nende küljest maha pudenevad, sillutuse looksivad väiksele, ägedale salgale, julgele templi'ehitajate hulgale, veerevad ja pudenevad, et ise kord kalliskividena toreda ehituse aineks olla ja oma otsarbekohasest ülenemist leida hingeliselt ja vaimliselt, ehk aastasadade pikkusel hallil mureteel oma õiguse poole käies kui hallid päevad lugemata üksteise kõrval, lugemata üksteise järele elusaladusest tulles, surmasaladusesse minnes, otsatu nagu oja, mis ainu't kevadel üle kallaste tõuseb, kohiseb ja sulendikku suuremaks murrab, pervi lõhub ja luhta niisutab. Muidu aga natukene paisumist, natukene alanemist, nii kuidas juhtub, kord paisudes enam, kord kahanedes vähem kohinat. Ja juhtub põua ajal, et muud ei kuule kui põhja pääl sügaval lugades nirin — muud midagi. Ja siis tuleb ehk mõnelgi võimsal tuju minna ja väiksele minejale paisu ette panna, et kõik jäädavalt vaikiks. Ja siis — ?“

A. Kitzberg.

Uued raamatud 1910.

129. B e n t o w i n, B. Dr. Nendest, kes oma ihuga kauplevad. (Kirjel-
dused praeguse aja porduelu üle). Tallinnas, 1909. „Teaduse“
kirjastus. M. Schifferi tr. 8° (14×22). 157 lk. H. 70 kop. R. 15
l. 2000 eks.
130. E r c k m a n n - C h a t r i a n, Prantsuse talupoja ajalugu. III. j. 5
anne. Tartus, 1909. J. Revitsi kirjastus. W. Ehrenpreisi tr. 8°
14×21). 161—191 lk. R. 2 l. 1900 eks.
131. G. A. Hirmus paise rahva elu küljes. Tallinnas, 1909. 2-netv. J.
Felsbergi ja A. Tetermanni tr. 8° (14×20). 8 lk. H. 2 kop. R. 1
l. 10000 eks.
132. G r i m m, Vennad. Laste ja kodu Muinasjutud. Eesti keele H. O r a s.
Tallinnas, 1909. J. ja A. Palmanni trükk ja kirjastus 8° (15×21).
114 lk. Piltidega. H. 30 kop. R. 11 l. 3000 eks.
133. J ä r w, J. Joomise katk. Tallinnas, 1909. W. Ehrenpreisi tr. 16°
(13×19). 15 lk. R. 2 l. 1000 eks.
134. G. A. Julged patused. Kas sa tunnend oma armu aega? Tallinnas,
1909. 2-ne tr. J. Felsbergi ja A. Tetermanni tr. 8° (14×20). 8 lk.
H. 2 kop. R. 1 l. 10000 eks.
135. Kalender 1910 aasta peale. Tallinnas, 1909. J. Tenuri kirjastus. J.
Felsbergi ja A. Tetermanni tr. 16° (11×15). 32 lk. R. 8 l. 1000 eks.
136. L u k a t s, J. Siberis Kullamaal. Tallinnas, 1909. J. Lukatsi kirjastus.
A. Laurmanni tr. 8° (14×20) 67 lk. H. 30 kop. R. 4 l. 2000 eks.
137. M a r t n a, M. Jõulu soov Tallinnas, 1909. „Mõtte“ kirjastus. J.
ja A. Palmanni tr. 8° (13×20). 8 lk. H. 3 kop. R. 1 lk. 2800 eks.
138. Meie Matsi tähtsamat 1910. Tallinnas, 1910. „Teaduse“ kirjastus.
W. Ehrenpreisi tr. 8° (14×20) 192 lk. H. 15 kop. R. 10 l. 20000 eks.

139. Menshinski, W. Barrabase raamatust. Tallinnas 1909. „Mõtte“ kirjastus. M. Schifferi tr. 16⁰ (10×17). 30+2 lk. R. 2 l. 2000 eks.
140. Missioni sõnumed. Tallinnas, 1909. A. Mickwitzi tr. 8⁰ (14×20). 16 lk. R. 1 l. 4200 eks.
141. Parmi, S. A. Ranna Rein. Algupäraline kurbmäng Eesti rahva elust. 3 järgus, 4 pildis. Tallinnas 1909. „Näitelava“ kirjastus. A. Laurmanni tr. 8⁰ (16×23) 68 lk. H. 40 kop. R. 8 lk. 300 eks.
142. Pühapäeva koolide Piiblilugemine kalender 1910 aasta peale. Tallinnas, 1909. J. Jeltsbergi ja Tetermanni tr. 16⁰ (10×15). 12 lk. R. 1 l. 1600 eks.
143. Tallinna III. laulupidu laulud. Segakooridele, Tallinnas, 1909. „Estonia“ kirjastus. M. Schifferi tr. 16⁰ (13×19). 78+1 lk. R. 5 l. 8000 eks.
144. Teedi läikiv nõõp. Eesti keele S a l m e W a r j u l a. Tallinnas, 1909. J. Jelsbegi ja A. Tetermanni tr. 16⁰ (11×16). 111 lk. Piltidega. H. 20 k. R. 5 l. 3000 eks.
145. Tõnurist, A. Kui loodeti. Tallinnas, 1909. „Mõtte“ kirjastus. J. ja A. Talmanni tr. 8⁰ (13×20). 15 lk. H. 7 k. R. 2 l. 2800 eks.

Kuukirjale saadetud raamatud :

- M. J. Eisen, Kõu ja Pikker, teine parand. trükk, „Postimehe“ kirjastus. Tartus, 1910. E. Kirjand. Seltsi koolikirjanduse toimekond. Nooresoo kirjavara nr. 6, 38 lhk., h. 25 kop.
- K. A. Raagi raamatukaupluse pealadu nimekiri, Tartus, 1910., 32 lhk.
- Eesti Vastast. Kredit-Ühisuste II. Ühine aruanne 1909 a., Tartus, 1910.
- Kooli laulude kogu I. kogunud K. Raut. H. Leoke'se kirjastus Viljandis. 16 lhk. hind 10 kop.
- Laane-hunt. Seton-Thompsoni jutustus. Eestist. A. Põllusaar. E. Kirjand. Seltsi koolikirjand. toim. Nooresoo kirjavara nr. 7. Tartus, G. Zirki trükk ja kirjastus. 64 lhk, hind 40 kop.
- Juhan Kurrik, Kiirkirja Õpetus. Autori kirjastus, Tartus 1910. 92, lhk. Hind 2 rbl.
- Mats Mõtslane, Kraavitajad, Postim. kirjastus ja trükk, 1910. 168 lhk. Hind 60 kop.
- M. Märu, Kunst ja Eesti kodanlus, Tallinnas 1910. 40 lhk, hind 20 kop. „Ühenduse“ kirjastus nr. 4.
- Fiisika algusõpetus. Kokku seatnud Bublikov-Goldenbergi ja Maldnini fiisikan õperaamatute järele, Tallinnas 1910. „Kunsti ja Teaduse“ kirjastus. 102 lhk. hind 50 kop.